

Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo

Selvittäjä Tarja Cronbergin raportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6

Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo

Selvittäjä Tarja Cronbergin raportti

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6

Opetus- ja kulttuuriministeriö / Undervisnings- och kulturministeriet

Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto / Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen

PL / PB 29

00023 Valtioneuvosto / Statsrådet

<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Taitto / Ombrytning: Erja Kankala, opetus- ja kulttuuriministeriö

Yliopistopaino, Helsinki 2010

ISBN 978-952-485-929-5 (nid.)

ISBN 978-952-485-930-1 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0327 (painettu)

ISSN 1799-0335 (PDF)

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä/

Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:6

Kuvailulehti

Julkaisija
Opetus- ja kulttuuriministeriö

Julkaisun päivämäärä
25.8.2010

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri) Selvittäjä: Tri Tarja Cronberg	Julkaisun laji Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä	
	Toimeksiantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö	
	Toimielimen asettamispvm 4.12.2009	Dnro 76/040/2009
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen) Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo (Kreativ tillväxt och konstnärers utkomst)		
Julkaisun osat Muistio + liite		
Tiivistelmä Luovan talouden kansallisesti ja kansainvälisesti myönteisten kehitysnäkymien vuoksi opetus- ja kulttuuriministeriö sekä työ- ja elinkeinoministeriö nimesivät muiden kehittämistoimenpiteidensä ohella selvityshenkilöt tekemään ehdotusta luovan talouden yritystoiminnan kehittämishdelytysten vahvistamiseksi (TEM) ja taiteeseen ja kulttuuriin pohjautuvan luovan työn tekijöiden toimeentuloedellytysten parantamiseksi (OKM). Opetus- ja kulttuuriministeriö kutsui selvittäjäksi tri Tarja Cronbergin. Selvitys jakautuu kuuteen lukuun: Taiteilijuus luovassa taloudessa, Taiteilijoiden työmarkkina-asema. Taiteilijoiden toimeentulo, Taiteilijoiden sosiaaliturva, Välilliset toimenpiteet ja Yhteenveto ja ehdotukset. Selvittäjä tekee kaikkiaan 11 kehittämisehdotusta: <ol style="list-style-type: none"> 1 Luovan talouden käsite tulee laajentaa kattamaan koko luovan kasvun alue. Taide tulee nähdä sen perustutkimuksena. 2 Työlainsäädännössä määritellään uusi ryhmä: itsensä työllistävät. Heidän sosiaaliturvansa ja verotuksensa on saatettava tasa-arvoiseksi palkkatyötä tekeviin verrattuna. 3 Taidepoliittisin keinoin edistetään taiteilijuudesta saatavan tulonmuodostuksen osuuden kohoamista taiteilijan kokonaistulosta nykyisestä 50 prosentista 70 prosenttiin vuoteen 2020 mennessä. 4 Apurahojen määrää lisätään niin että apurahamediaani nousee 6 000 euroon. 5 Arvonlisäverovapaan taiteeseen liittyvän myyntitulon ylärajaa nostetaan 8 500 eurosta 15 000 euroon. 6 Taiteilijan työttömyysturva korvataan työllisyysapurahalla, joka on ensivaiheessa työmarkkinatuen suuruinen ja sitä haetaan starttirahan tapaan. Taiteilijapalkan edellytykset selvitetään. 7 Taiteilijan tulokertymän vuosittaisen vaihtelevuuden huomioon ottamiseksi tulee luoda verotusta ja sosiaaliturvaa koskeva tasausjärjestelmä. 8 Taiteilijoiden eläkejärjestelmä yksinkertaistetaan ja ammattitaiteilijoiden eläketurva-asiat keskitetään Melaan (Matalousyrittäjien eläkelaitokseen). Selvitetään Saksan mallin mukaisen sosiaaliturvavakuutusjärjestelmän soveltuvuus Suomen oloihin. 9 Valtion uusien, vuosittain myönnettävien ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden määrä nostetaan noin 100 eläkkeeseen vuodessa. 10 Yritysten ja yhteisöjen taideostoille säädetään verovapaus, joka vastaa taiteen sponsoroinnissa toteutettavaa verovapautta. 11 Julkisen rakentamisen prosenttiperiaatteen toteutumista valvotaan tehokkaammin. Suosituksen noudattamisesta palkitaan. 		
Avainsanat taiteilijoiden toimeentulo, luova talous, luova kasvu, kulttuuriyrittäjyys, taiteilijaeläke, taiteilija-apuraha, työllisyysapuraha, prosenttiperiaate, taideostojen verovapaus		
Muut tiedot		
Sarjan nimi ja numero Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:6	ISSN 1799-0327 (painettu) 1799-0335 (PDF) -L 1799-0327	ISBN 978-952-485-929-5 (nid.) 978-952-485-930-1 (PDF)
Kokonaissivumäärä 52	Kieli suomi	Hinta Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Yliopistopaino		Kustantaja Opetus- ja kulttuuriministeriö

Presentationsblad

Utgivare
Undervisnings- och kulturministeriet

Utgivningsdatum
25.8.2010

Författare (uppgifter om organets namn, ordförande, sekreterare) Dr Tarja Cronberg	Typ av publication Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar	
	Uppdragsgivare Undervisnings- och kulturministeriet	
	Datum för tillsättande av 4.12.2009	Dnro 76/040/2009
Publikation (även den finska titeln) Kreativ tillväxt och konstnärers utkomst (Luova kasvu ja taiteilijan toimeentulo)		
Publikationens delar Promemoria samt bilagor		
Sammandrag <p>Jämsides med övriga utvecklingsåtgärder utsåg undervisnings- och kulturministeriet och arbets- och näringsministeriet till följd av de positiva nationella och internationella utvecklingsutsikterna för kreativ ekonomi utredare för att lägga fram förslag till stärkandet av utvecklingsförutsättningarna för företagsverksamhet inom den kreativa ekonomin (ANM) och förbättrandet av utkomstförutsättningarna för dem som utför på konst och kultur baserat kreativt arbete (UKM). Undervisnings- och kulturministeriet kallade dr Tarja Cronberg till utredare.</p> <p>Utredningen indelas i sex kapitel: Konstnärlighet i en kreativ ekonomi, Arbetsmarknadssituationen för konstnärer, Konstnärers utkomst, Konstnärers sociala trygghet, Indirekta åtgärder och Sammandrag och förslag. Utredaren lägger fram sammanlagt elva utvecklingsförslag:</p> <ol style="list-style-type: none">1 Begreppet kreativ ekonomi bör breddas till att omfatta hela området för kreativ tillväxt. Konst bör ses som dess grundforskning.2 I arbetslagstiftningen bör en ny grupp definieras: de som sysselsätter sig själva. Principerna för den sociala tryggheten för och beskattningen av denna grupp bör bli jämlika med dem som gäller för förvärvsarbetare.3 Med hjälp av konstpolitiska medel bör den inkomstandel av konstnärernas totalinkomster vilken utformas utifrån konstnärlighet främjas så att den stiger från nuvarande 50 procent till 70 procent före utgången av 2020.4 Stipendierna bör öka så att stipendiemedianen stiger till 6 000 euro.5 Den övre gränsen för försäljningsinkomster i anslutning till mervärdesskattefri konst bör höjas från 8 500 euro till 15 000 euro.6 Arbetslöshetsskyddet för konstnärer bör ersättas med ett sysselsättningsstipendium vars storlek i den initiala fasen motsvarar arbetsmarknadsstödet. Konstnärer kan ansöka om stipendiet på samma sätt som om startpenning. Förutsättningarna för konstnärlön bör utredas.7 För att beakta de årliga variationerna i inflödet av inkomster för konstnärer bör det skapas ett utjämningsystem som gäller beskattningen och den sociala tryggheten.8 Pensionssystemet för konstnärer bör förenklas. Ärenden som gäller pensionsskyddet för professionella konstnärer centraliseras till LPA (Lantbruksföretagarnas pensionsanstalt). Det utreds om det system för social trygghet och beskattning vilket tillämpas i Tyskland är lämpligt för förhållandena i Finland.9 Antalet nya av staten årligen beviljade extra konstnärspensioner bör höjas till cirka 100 pensioner om året.10 Det bör utfärdas bestämmelser om att de anskaffningar av konst vilka görs av företag och sammanslutningar ska vara skattefria. Skattefriheten motsvarar skattefrihet vid sponsorering av konst.11 Övervakningen av utfallet av procentprincipen för offentligt byggande bör effektiviseras. Den som följer rekommendationen bör belönas.		
Nyckelord Konstnärers utkomst, kreativ ekonomi, kreativ tillväxt, kulturföretagsamhet, konstnärspension, konstnärstipendium, sysselsättningsstipendium, procentprincip, skattefrihet för konstköp		
Övriga uppgifter		
Seriens namn och nummer Undervisnings- och kulturministeriets arbetsgruppspromemorior och utredningar 2010:6		ISSN 1799-0327 (Print) 1799-0335 (PDF) -L 1799-0327
ISBN 978-952-485-929-5 (hft.) 978-952-485-930-1(PDF)		
Sidoantal 52	Språk finska	Pris
Distribution Universitetsstryckeriet		Sekretessgrad offentlig
Förlag Undervisnings- och kulturministeriet		

Description

Publisher
Ministry of Education and Culture

Date of publication
25.8.2010

Authors Expert review by Dr Tarja Cronberg		Type of publication Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland	
		Contracted by Ministry of Education and Culture	
		Committee appointed on 4.12.2009	Dnro 76/040/2009
Name of publication Creative growth and artists' income			
Parts of Publication Memorandum Report + appendix			
Abstract In view of the favourable prospects in the creative economy both nationally and internationally, the Ministry of Education and Culture and the Ministry of Employment and the Economy appointed expert reviewers to explore and propose measures for enhancing conditions for creative economy business (Ministry of Employment and the Economy) and for measures improving artist income (Ministry of Education and Culture) along with their other action. The Ministry of Education and Culture invited Dr Tarja Cronberg to conduct the expert review. Dr Cronberg's report falls into six parts: Artistship in the creative economy; Artists' position in the labour market; Artists' income; Artists' social security; Indirect action, Conclusions and proposals. There are altogether 11 proposals:			
1 The concept of the creative economy should be expanded to cover the entire area of creative growth and art should be seen as its basic research.			
2 A new group should be included in the labour legislation: the self-employed. Their social security and taxation should be made equal to that of salaried employees.			
3 Artist policy measures should be taken to help raise artists' art-related income from the present 50% to 70% of their overall income by 2020.			
4 The amount of artist grants should be increased so that the grant median comes up to €6,000.			
5 The maximum VAT-free income from the sale of art should be raised from €8,500 to €15,000.			
6 The artists' unemployment allowance should be replaced by an unemployment grant, which in the first phase will be equal to the labour market subsidy and which has to be applied for in the same way as the start-up grant. Measures should be taken to explore possibilities for an artist salary.			
7 A scheme should be devised for the taxation and social security of artists, which would take into account the fluctuation in their cumulative incomes from one year to another.			
8 The artist pensions scheme should be simplified and matters relating to artists' pensions should be concentrated into the Farmers' Social Insurance Institution (Mela). The applicability of a German-style social insurance scheme in the Finnish conditions should be explored.			
9 The number of new supplementary artist pensions annually paid by the government should be raised to around 100.			
10 Art purchases by businesses and public corporations should be granted a tax concession corresponding to that applied in art sponsoring.			
11 The principle that one per cent of public construction budgets is used to purchase art should be monitored more closely. Incentives should be created for adherence to the principle.			
Other information			
Name and number of series Reports of the Ministry of Education and Culture, Finland 2010:6		ISSN 1799-0327 (Print) 1799-0335 (Online) -L 1799-0327	ISBN 978-952-485-929-5 (pbk.) 978-952-485-930-1 (PDF)
Number of pages 52	Language Finnish	Price	Degree of confidentiality public
Distributed by Helsinki University Print		Published by Ministry of Education and Culture	

Sisältö

	Esipuhe	8
1	Taiteilijuus luovassa taloudessa	9
	Luova talous	9
	Taiteilijoiden omia näkemyksiä luovasta taloudesta	10
	Luovat alat ja luova yrittäjyys	11
	Rajapinnoista	12
	Taide – luovuuden peruspilari	13
2	Taiteilijoiden työmarkkina-asema	14
	Taiteilijoiden määrä	14
	Työsuhteiden luonne	15
	Koulutus	16
	Ammatin arvostus	17
	Tasa-arvo	17
	Marginaaliryhmä?	18
3	Taiteilijoiden toimeentulo	19
	Tulot taiteellisesta toiminnasta	19
	Apurahatulot	22
	Muu taiteilijatuki	24
	Taiteilijan palkka ja tulotakuu	25
	Tulot muusta toiminnasta	27
	Toteutuuko tasa-arvo?	28
4	Taiteilijoiden sosiaaliturva	29
	Taiteilija työttömänä	30
	Taiteilija sairaana	34
	Taiteilija eläkkeellä	35
5	Välilliset toimenpiteet	37
	Taideyleisön määrä	37
	Taideostot ja taiteen hinta	39
	Sillanrakentajat	40
	Ei nopeita ratkaisuja	41

6 Yhteenveto ja ehdotukset	42
Luovasta taloudesta luovaan kasvuun	42
Työmarkkinarakenteet monimuotoisuuden este	43
Oikeus toimeentuloon	43
Taiteilija ei ole koskaan työtön	44
Tasausjärjestelmä toimivaksi	45
Taiteilijoiden sosiaaliturva heikoin	46
Taideyleisöä lisättävä	46
Lähteet	48
Liite. Taiteilijoiden toimeentulo: pohjoismaista vertailua	50

Esipuhe

Opetus- ja kulttuuriministeriö kutsui minut tekemään ehdotuksen taiteeseen ja kulttuuriin pohjautuvan luovan työn tekijöiden toimeentuloedellytysten parantamiseksi. Nykyisin järjestelyin ei kyetä riittävästi turvaamaan säännöllisen palkkatyön ja yritystoiminnan ulkopuolisen luovan työn toimintaedellytyksiä.

Keskityn tässä selvityksessä erityisesti taiteilijoiden toimeentuloon. Näin ennen kaikkea siksi, että kulttuuriin pohjautuvien luovien alojen työntekijöitä on vaikea rajata ja luovien alojen määrittely vaihtelee. Taiteilijoiden toimeentuloa on tutkittu laajapohjaisesti ja kokonaisvaltaisesti, mutta tiedot ovat vuodelta 2000. Tutkimuksen teetti Taiteen keskustoimikunta. Tiedot ovat arvioiden mukaan edelleen vertailukelpoisia, joskin absoluuttisiin lukuihin tulee suhtautua varauksella. Tässä selvityksessä käytän tämän Taiteilijan asema -tutkimuksen perustietoja. Silloin kun uudempia tietoja on saatavilla, pyrin hyödyntämään niitä.

Pyrin myös vertailemaan Suomea Pohjoismaihin. Vertailua vaikeuttavat erilaiset taiteilijamääritelmät ja lähtökohdat taiteilijoiden toimeentuloa analysoitaessa. Pohjoismainen vertailu ja esimerkit ovatkin ennen kaikkea suuntaa ja ideoita antavia.

Selvityksen esitykset perustuvat taiteilijoiden ja taiteilijoiden edustajien haastatteluihin. Haastattelin myös vastuuvirkamiehiä. Jotta taiteilijoiden vuorovaikutus saatiin mukaan esityksiin, järjestettiin kolme keskustelutilaisuutta. Niistä kaksi pidettiin Pohjois-Karjalassa, ja Pohjois-Karjalan Taidetoimikunta valitsi tilaisuuksiin eri taidealojen edustajat. Helsingissä järjestettyyn keskustelutilaisuuteen valitsi opetusministeriön taidepolitiikasta vastaava virkamies edustajat eri valtion taidetoimikunnista.

Keskustelut painottuivat hiukan eri tavoin. Pohjois-Karjalassa käytiin laaja keskustelu taiteilijan roolista luovassa taloudessa. Helsingissä keskityttiin enemmän taiteilijan työhön, sen luonteeseen ja toimeentuloon. Kaikissa keskusteluissa oli esillä myös taideyleisön määrä ja mahdollisuudet sen lisäämiseen. Esiin nostettiin myös taiteilijoiden viranomaistoiminnassa kohtaamat ongelmat.

Olen rajannut selvitykseni muutamaan tärkeään esitykseen, jotka tulisi välittömästi toteuttaa, jos Suomi vakavasti aikoo kehittyä luovan talouden maaksi. Esitykset liittyvät luovan talouden määrittelyyn, taiteilijoiden työmarkkina-asemaan, taiteilijoiden toimeentulon ja sosiaaliturvan parantamiseen sekä taideyleisön määrän lisäämiseen.

Toivon, että esitykset herättävät keskustelua ja ennen kaikkea, että ne mahdollisimman nopeasti voidaan toteuttaa! Suomen kilpailukyky ei riipu ainoastaan teollisuuden energiansaannista, vaan – ja ennen kaikkea – Suomen henkisestä, luovasta ilmapiiristä ja siihen liittyvästä luovasta kasvusta.

1 Taiteilijuus luovassa taloudessa

”Kulttuuri ja taide ovat inhimillisen olemassaolon itseisarvoisia ja välttämättömiä perusasioita, joiden uutta luova vaikutus säteilee elämän kaikille alueille. Ne vaikuttavat suoraan ja sovelluksina yhteiskunnalliseen hyvinvointiin ja taloudelliseen toimintaan.”¹

Kulttuurin ja erityisesti taiteen itseisarvo inhimillisessä olemassaolossa ja elämän kaikilla alueilla ei tule esiin yhteiskunnallisessa kehityksessä. Taiteilijuus ja monet taiteilijat ovat kuitenkin jääneet marginaaliin, jatkuvaan epävarmuuteen. Taiteilijat ovat tulisieluja, jotka usein tekevät työtä, josta kukaan ei maksa palkkaa.

Yhteiskuntajärjestelmämme ei tunnista taiteilijan työtä. Se tunnistaa ainoastaan palkkatyön ja yrittäjyyden, ei taiteilijuutta eikä taiteilijoita itseisarvona. Taiteilijat ovat työmarkkinoilla väliinputoajia, jotka joutuvat kamppailemaan myös byrokratian syövereissä. Eri viranomaiset tulkitsevat heidän työtään usein hyvin eri tavoin. Taiteilijoiden sosiaaliturva on koulutus huomioon ottaen yhteiskuntamme heikoimpia.

Puhumme luovasta taloudesta. Juuri luovaa työtä tulee arvostaa ja palkita. Taiteilijoille luova talous on lupaus. Parhaimmillaan se voi siirtää heidät yhteiskunnan ytimeen. Taide on luovan talouden peruspilari. Se peruspilari on tällä hetkellä kumossa.

Koska luovalla taloudella ja siihen liittyvillä toimenpiteillä on merkitystä myös taiteilijan toimeentulolle, tarkastelen tässä kappaleessa luovaa taloutta ja sen suhdetta taiteilijuuteen.

Luova talous

Mitä on luova talous? Esimerkiksi Luova Suomi -kehittämisohjelmassa luova talous käsitetään ”kulttuurin ja sen lähellä olevien toimialojen tuotannollisena toimintana, jossa syntyy teoksia, tekijänoikeuksia ja palveluita”.² Kyse on tuotannollisesta toiminnasta ja tuotteesta, taiteen näkökulmasta taiteen tuotteistamisesta.

Luovan talouden määrittelyssä omitaan markkinatalouden käsitteet ja niihin liitetään sana ”luovuus”. Näin muodostetaan käsitteet ”luova talous”, ”luovat alat” ja ”luova yrittäjyys” ja ”luova teollisuus”, josta käytetään myös nimitystä kulttuuriteollisuus. Näin pyritään rajaamaan eräänlainen ”luova” osuus muusta toiminnasta. Yrittäjyydestä erotetaan erityinen osio, joka käsitetään luovaksi yrittäjyydeksi.

Näin ymmärrettyinä kaikki talous ei ole luovaa, vaan ainoastaan tietty osuus siitä. Luovaan talouteen kuuluu tuotanto, joka nimetään joko kulttuuriteollisuudeksi tai sisäl-

¹ Kulttuuri – tulevaisuuden voima, s. 6.

² Luova Suomi, s. 8.

tötuotannoksi. Kulttuuriteollisuudella tarkoitetaan symbolisiin hyödykkeisiin keskittyvää toimintaa, jonka arvo perustuu ensisijaisesti sen kulttuurisiin arvoihin. Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuriteollisuustyöryhmän määritelmän mukaan kulttuuriteollisuus on merkityssisältöihin perustuvaa tuotantoa.³

Käännökset kielestä toiseen eivät aina onnistu. Englanninkielinen käsite ”creative industries” kuvaa luovan talouden toimintoja. Käsite on käännetty eri lailla eri kielissä. Suomeksi puhutaan kulttuuriteollisuudesta. Ruotsiksi termi on kulturnärings eli kulttuurielinkeinot. Suomessa kulttuuriteollisuus-käsite on saanut paljon kritiikkiä. Se luo mielikuvan joko historiaan ja perinteeseen liittyvistä toiminnoista tai massateollisuudesta. Luovalle taloudelle ei toistaiseksi ole onnistuttu hahmottamaan sisältöjä, jotka käynnistäisivät uudentyypisiä rakenteita.

Siirtymistä luovaan talouteen mitataan niin kuin aikanaan mitattiin siirtymistä maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskuntaan eli työntekijöiden määrällä. Luovan talouden työntekijöiden määrän tulisi ylittää edellisen yhteiskuntamuodon, tässä tapauksessa teollisuusyhteiskunnan, työntekijöiden määrä. Euroopassa luovilla aloilla toimii jo enemmän ihmisiä kuin autoteollisuudessa. Luovalle taloudelle tulisi kuitenkin luoda mittareita, jotka paremmin heijastavat luovuuden henkeä.

Taiteilijoiden omia näkemyksiä luovasta taloudesta

”Niinkö vääjäämätöntä tämä elämä on, että vain talouden kasvu pitää meidät hengissä? Vai olemmeko tulleet kasvun päähän, nyt me suomalaiset tarvitsisimme neljä maapalloa? Eikö nykytaiteilija voisi sovinnolla kuulua luokkaan, joka on talouden kasvusta riippumaton ja itsenäinen ja jolla on siten mahdollisuus luoda omaperäistä, rohkeaa ja uusia uria aukovaa taidetta ja avata niiden silmät, jotka yhä jaksavat uskoa talouden kasvun kautta tuotettuun hyvinvointiin?”⁴

Taiteilijat kokevat itsensä kyseenalaistajiksi. He haluavat mahdollisuuden luoda uusia ajatuksia herättävää ja ihmisten silmät avaavaa taidetta. Taiteen merkitys luovalle taloudelle onkin ylittämättä rajoja, nähdä kauemmaksi ja sitä kautta tuoda tulevaisuus lähemmäksi. Luovan talouden näkökulmasta talous kasvaa, kun tulevia kehityssuuntia pystytään ennakoimaan.

”Itse koen kuvataiteilijana, että taiteen on pystyttävä olemaan vastavoimana kaupallisuudelle ja markkinavoimille, taiteella on myös yhteiskunnallisia ja yhteisöllisiä merkityksiä. Se, mikä myy, ei saa määrittää sitä, mitä taiteilija tekee. Taiteen tulisi säilyttää vapautensa ja riippumattomuutensa, se on myös luovuuden elinehto.”⁵

Taiteilijan työtä ei saa määrittää se, mikä myy ja mikä ei myy. Tämä nousee vahvasti esille keskusteluissa ja haastatteluissa. Vastakkain ovat taide itseisarvona ja nk. hyötytaide. Taidetta ei tule arvioida hinnan tai sen mukaan, kuinka monta ihmistä sen kokee. Sitä tulee arvioida taiteen tekemisenä. Taiteilijan haasteena on tehdä koko ajan parempaa taidetta. Taiteilija itse on usein oman tuotantonsa tärkein kuluttaja, se jonka kanssa kilvoitellaan, kun pyritään löytämään aina uusia polkuja ja parempia ratkaisuja. Luovuutta ei saa kahlita, se tarvitsee vapautta ja vapaata tilaa.

”Talouden vetureiksi nimetään tällä hetkellä luovuus ja innovaatiot. Jotta luovuutta syntyisi, tarvitaan ns. vapaita tiloja. Tämä koskee myös taiteilijoita. Luovuus kukoistaa vapaudessa. Iso kysymys tänä päivänä on, mikä on näiden ns. vapaiden tilojen suhde luovuuden hyödyntämi-

³ Luovaan talouteen, s. 94. (Wilenius)

⁴ Taidemaalari, Pohjois-Karjala.

⁵ Kuvataiteilija, Pohjois-Karjala.

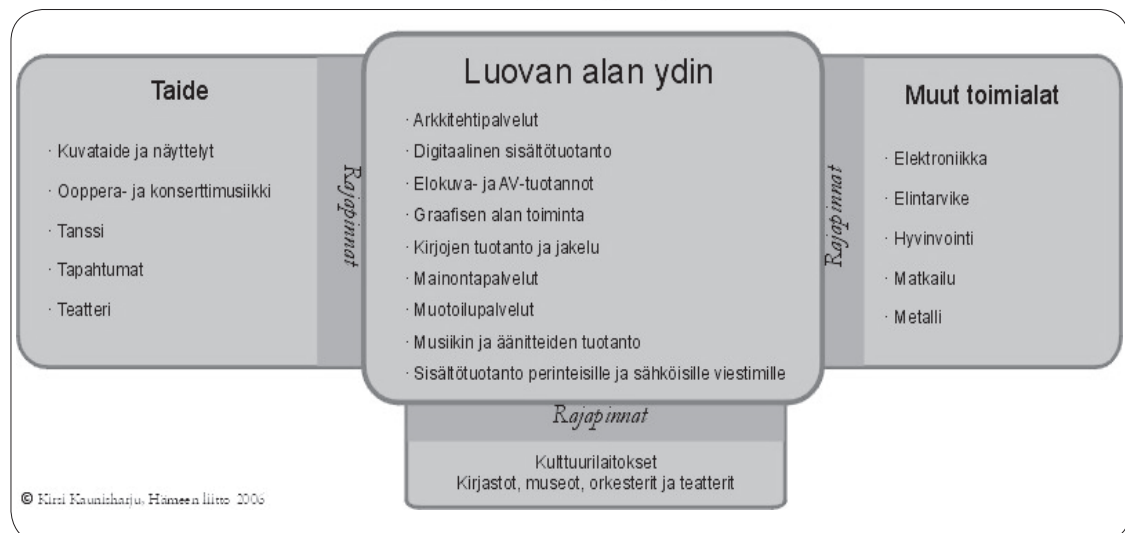
seen, mihin taas markkinat pyrkivät. Jos vapaita tiloja ei ole tai niitä ei tueta, ei ole olemassa mitään, mikä voisi toimia esimerkiksi talouden veturina. Kun taiteilijoille annetaan mahdollisuus työskennellä ns. vapaassa tilassa, syntyy pääomaa, jota luova talous voi hyödyntää.”⁶

Taiteilijat tuottavat myös taloutta hyödyttävää luovaa pääomaa. Tämä edellyttää, että he voivat työskennellä vapaissa tiloissa ja vapaudessa.

Luovat alat ja luova yrittäjyys

Virallisen luovan talouden käsitteen ytimessä ovat luovat alat. Työ- ja elinkeinoministeriö on pyrkinyt kuvaamaan parhaillaan käynnissä olevassa Luovan talouden strategisessa hankkeessaan luovia toimialoja. Niitä ovat sen mukaan animaatio, arkkitehtuuri, digitaaliset pelit, markkinointiviestintä, muotoilu ja käsityö, musiikki sekä tv ja elokuva. Listalta on taiteen aloista poissa esimerkiksi tanssi, valokuvaus ja kuvataide.

Opetus- ja kulttuuriministeriö on käyttänyt luovien alojen yritystoiminnan analyysissä seuraavaa kuvausta, jossa on esitetty myös erilaiset rajapinnat muuhun toimintaan. Tässä taide ja luovat alat on selkeästi eroteltu toisistaan.

Kuva 1. Luovien alojen yritystoiminnan ytimessä tietyt yritystoiminnan alat

Lähde: Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen. (Ydin on rajapinnoissaan lähes sidoksissa muihin toimialoihin, taidekenttään ja kulttuurilaitoksiin. Mainitut taiteen ja eri toimialojen kenttien sisällöt ovat esimerkinomaisia.)

Luovien alojen kattava kuvaaminen on vaikeaa. Lisäksi luovat alat määritellään jonkin olemassa olevan perusteella. Jo digitaalinen peli tuo sanana esille sen, mistä on kyse, eikä synny mahdollisuutta tuottaa uusia kategorioita. Luovien alojen määrittelyssä on vaikeaa juuri niiden rajaavuus, erottelu. Kaikkien alojen tulisi olla luovia. Eikö vasta silloin olla luovassa taloudessa, kun kaikki toimialat ovat myös alansa luovinta eturintamaa?

Miten luovien alojen yritystoiminta eroaa muiden alojen tuotantoprosesseista? Eroksi on nähty se, että luovan alan tuotteet ovat immateriaalisia, aineettomia, jolloin tekijänoikeuskysymykset korostuvat. Tuotteiden ja palvelujen testaaminen ei ole luovilla aloilla mahdol-

⁶ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Joensuussa 6.4.2010.

lista. Trendit muuttuvat nopeasti. Yritykset ovat pieniä, usein mikroyrityksiä. Lisäksi useissa selvityksissä on todettu näiden alojen markkinointi- ja liiketoimintaosaaminen heikoksi.⁷ Varsin heikot perustelut luovan yrittäjyyden erottamiseksi muusta yrittäjyydestä!

On kiintoisaa, että juuri taiteilija, jonka nimenomaan pitäisi olla luovan yrittäjyyden edustaja, ei ole siitä kiinnostunut. Taiteilijalle yrityksen perustaminen on väline laskutuksen hoitamiseen, ei suinkaan tie luovaan yrittäjyyteen. Luovien alojen yritystoiminnan kehittämisestä on hiljattain julkaistu useita selvityksiä. Niissä on pyritty kehittämään neuvontatoimintaa, jonka avulla luovien alojen yrittäjät, jotka usein – niin kuin muutkin yrittäjät – ovat yksinyrittäjiä, pystyisivät kasvattamaan yritystään ja lisäämään liikevaihtoaan. Luova yrittäjyys ei kuitenkaan suoraan edusta taideyrittäjyyttä tai taiteilijan toimimista yrittäjänä. Kyseessä on kaksi eri asiaa, jotka kohtaavat mm. silloin, kun taiteilijat perustavat osuuskuntia.

Rajapinnoista

Yksi keskeinen huolenaihe on ollut toimijoiden välisen kommunikaation heikko taso ja yhteisen kielen puuttuminen luovasta taloudesta puhuttaessa. Taiteilijat, kulttuuritoimijat ja yritykset eivät pysty kommunikoimaan. Suomesta puuttuu myös foorumeita, joilla nämä tahot voisivat käydä keskustelua ja oppia tuntemaan toisensa.⁸ Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään yritysten ja taiteilijoiden tai kulttuuritoimijoiden välisestä vuorovaikutuksesta, vaan laajemmista yhteiskunnan rakenteista ja rajapinnoista.

Taiteen ja muiden alojen rajapintoja voidaan murtaa ja rakentaa uudelleen monella tavalla. Esimerkiksi Aalto-yliopisto korostaa tekniikan, liiketoiminnan ja taiteen kohtaamista. Ajatuksena on, että muotoilu, markkinointi ja insinööritaito nyt kohtaavat uudella tavalla ja luovat Suomen uuden menestysmallin. Taiteilijuuden näkökulmasta tässä on luonnollisesti mahdollisuus lisätä taiteilijoiden kaupallista osaamista ja tuotteistamista, ja juuri nämä arvot korostuvat tässä vuorovaikutuksessa.

Aalto-yliopiston ajatus on syntynyt hallinnollisesti ylhäältäpäin ja sen merkitystä on vielä liian aikaista arvioida. Yliopistoon on kuitenkin jo pystytty luomaan vapaita tiloja, jotka ainakin periaatteessa mahdollistavat uudentyyppisen vuorovaikutuksen. Kärkihankkeiden aloiksi valikoituivat tuotekehitys (Design Factory), media-ala (Media Factory) ja korkean lisäarvon palvelut (Service Factory).

Myös taiteen alojen välistä kohtaamista on korostettu. Suomessa erityisesti apurahapolitiikassa on pyritty lisäämään ”monitaiteellisuutta”. Residenssipolitiikassa eri taiteen alat kohtaavat luovassa, vapaassa tilassa. Esimerkkinä tästä Suomen Rooman-instituutin renessanssihuvila Villa Lante, jossa jatkuvasti parikymmentä suomalaista taiteilijaa ja tutkijaa tekee työtä samoissa tiloissa. Villa Lante on vapaa tila, jonne taiteilijat itse hakeutuvat.

Ovatko nämä rajapinnat riittäviä luovan talouden näkökulmasta? Yhteiskunnasta ei löydy vapaata tilaa, jossa esimerkiksi filosofia ja taide voisivat kohdata. Molemmat alat pyrkivät asettamaan uusia kysymyksiä, kumpikin omalla tavallaan. Tuleekin selvittää, minkätyyppistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta uusi luova talous tarvitsee ja luoda juuri sille toimivat rakenteet.

⁷ Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen, s. 17–19.

⁸ Luovaan talouteen, s. 17. (Wilenius)

Taide – luovuuden peruspilari

”Taide kyseenalaistaa, taide parantaa, taide antaa toivoa, taide auttaa ymmärtämään, taiteen avulla löydämme vastauksia, taide on elämä! Taiteilija on ihminen, joka voi tehdä tuon kaiken ammattitaidollaan ja paljon muuta olemalla taiteilija. Kuvataiteilijana, mielisairaanhoidajana ja yhteisötaiteilijana näen oman osaamiseni aika laajaksi ja joustavaksi toimien monenlaisissa tehtävissä. Taiteilijana oleminen ja eläminen on oikeastaan kaksijakoinen elämä, on taiteellinen työaika ja luovuuden ruokkimisaika.”⁹

Taide ja luova talous eivät ole vuorovaikutuksessa keskenään. Taiteilijoita eivät luovan talouden käsitteet mobilisoi eivätkä motivoi. Toisaalta taiteen tulisi olla luovan talouden ja luovan työn ydin. Itsenäinen ja riippumaton taide on potentiaalisesti uusien kysymysten esittäjä ja uusien ajatusten tuottaja. Tämä on yksi avainajatus, kun halutaan määritellä taiteilijan rooli luovassa taloudessa.

Luovassa taloudessa tulee kiinnittää erityistä huomiota taiteen ja taiteilijuuden asemaan. Taiteilijoita ei oteta huomioon tämänhetkisessä keskustelussa luovasta taloudesta, luovista aloista ja luovasta yrittäjyydestä. Tämä synnyttää ”tämä ei kuulu meille” -asenteen. Min-käläiset ovat ne luovan talouden uudet rakenteet, jotka tuottavat uusia ajatuksia ja luovat vapaita tiloja, jolloin yhteiskuntaan syntyy uusi ja avoimempi luova ilmapiiri?

Taide tulee nähdä luovan talouden perusrakenteena. Se on luovan talouden perustutkimusta, johon tulee panostaa pärjätäksemme tulevaisuudessa. Tieteessä perustutkimus on soveltavan tutkimuksen, tuotekehityksen ja sitä kautta uusien yritysten edellytys. Samoin taide itseisarvona ja ilman kaupallistamisen paineita on perusrakenne, joka tuottaa uusia kokeiluja ja haastaa olemassa olevan ”totuuden” ja sitä kautta vaikuttaa ”suoraan ja sovelluksina yhteiskunnalliseen hyvinvointiin ja taloudelliseen toimintaan”, kuten selvitys Kulttuuri – tulevaisuuden voima esittää.

”Rakenteiden muuttaminen on mielestäni avainasemassa. Arvostus tulee siitä satsauksesta, joka taiteellisen työn tekemiseen tehdään. Ei ole taiteilijan asia vakuuttaa jatkuvasti ammatitaitoaan ja taiteen merkitystä. Yhteiskunnalliset satsaukset suoraan ruohonjuuritasolle luovat näköalan, jossa taiteellinen työ on osa tätä yhteiskuntaa ja sen kehittymistä inhimillisempään suuntaan.”¹⁰

⁹ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelutilaisuus Joensuussa 6.4.2010.

¹⁰ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelutilaisuus Joensuussa 6.4.2010.

2 Taiteilijoiden työmarkkina-asema

”Luova työ eroaa luonteeltaan ja jaksotukseltaan perinteisestä palkkatyöstä. Sitä tehdään nyt ja tulevaisuudessa yhä enemmän samanaikaisesti työsopimussuhteessa, ammatinharjoittajana sekä yrittäjänä. Luovaa työtä koskeva sääntely edellyttää sen erityisluonteen ymmärtämistä.”¹¹

Suomen työmarkkinoiden ja työlain säädännön toimivuus kyseenalaistuu taiteilijoiden työn kohdalla. Työelämä ei pysty vastaamaan taiteentekijöiden työnteon moninaisuuden haasteisiin. Samaiset haasteet kuitenkin koskettavat tulevaisuudessa myös muita työntekijäryhmiä.

Tässä luvussa tarkastelen taiteilijoiden työmarkkina-asemaa, heidän työsuhteitaan ja koulutustaan sekä miesten ja naisten välistä tasa-arvoa.

Taiteilijoiden määrä

Suomessa kulttuurialan työvoiman määräksi on arvioitu noin 80 000. Sen osuus koko työvoimasta on 3,3 prosenttia.¹² Naisia kulttuurityövoimasta on 53 prosenttia. Kulttuurialalla työskentelevät ovat selvästi korkeammin koulutettuja kuin työvoima yleensä. Taiteilijoita Suomessa on arviolta 20 000. Tarkkaa tietoa ei ole saatavilla. Taiteilijat rekisteröidään mm. työvoimatilastoissa esimerkiksi opettajiksi. Myöskään taiteilijajärjestöiltä ei saada tarkkoja lukuja jäsentietojen päällekkäisyyksien vuoksi.

Taideammateissa työskentelevien määrä on lisääntynyt, mutta selvästi hitaammin kuin koko työllinen työvoima. Viihteen ja estraditaiteen ammateissa tapahtuu voimakasta kasvua. Tilastojen mukaan perinteisten vapaan taiteen ammattien, mm. kirjailijoiden ja kuvataiteilijoiden, määrä on vähentynyt. Kirjailijoista hupeni kolmasosa ja kuvataiteilijoista neljäsosa vuosien 1995 ja 2000 väestölaskentojen välillä.¹³

Taiteilijoiden määrän arviointi ei ole helppoa. Taiteilija määritellään niin taiteilijajärjestöjen jäsenyydessä kuin verotuksessakin. Kriteerinä ovat ammatillinen koulutus, ammatissa toimiminen ja jäsenyys ammattijärjestössä. Verottaja tarkastelee taiteilijan ammattimaisuutta, sitä onko teoksia julkaistu, myyty tai pidetty näyttelyjä. Jos nämä kriteerit eivät täyty, katsotaan koulutusta alan oppilaitoksessa ja taiteilijajärjestön jäsenyyttä. Raja ammattitaiteilijan ja harrastelijan välillä on joskus hämärä. Tämä tuottaa ongelmia erityisesti silloin, kun taiteilija on sivutoiminen. Suurin osa taiteilijoista saa toimeentulonsa mitä erilaisimmista töistä ja työsuhteista.

¹¹ Kulttuuri – tulevaisuuden voima, s. 21.

¹² Tilastokeskus, kulttuuritilasto 2007.

¹³ Taiteilija Suomessa, s. 22. (Arpo)

Taiteilijuuden määrittämisen vaikeus ei saa olla esteenä taiteilijan työmarkkina-aseman ja toimeentulon parantamiselle. Viranomaiset ja taidejärjestöt määrittelevät taiteilijuutta koko ajan, verottaja ja työvoimaviranomaiset usein toisistaan poikkeavasti.

Työsuhteiden luonne

Tyypillinen työsuhde on vakituinen ja kokopäiväinen ja työtä tehdään yhdelle työnantajalle yleensä työpaikalla. Mikään näistä ei ole tyypillistä taiteilijoille. Tämä merkitsee sitä, että sosiaaliturva ja verotus, jotka on rakennettu toistaiseksi voimassa olevien työsuhteiden perusteella, eivät toimi taiteilijoiden kohdalla. Työlainsäädäntömme tuntee kaksi työntekokategoriaa: palkkatyön ja yrittäjyyden. Jälkimmäiseen lasketaan myös oman ammatin harjoittaminen. Oman ammatin harjoittaminen lasketaan yrittäjyydeksi, mutta vain pieni osa taiteilijoista on aktiivisia yrittäjiä.

Taiteilija ei elä pelkästään taiteen tekemisestä. Vuonna 2000 taiteilijoista ainoastaan 37 prosenttia teki vain taiteellista työtä, 52 prosenttia teki myös taiteelliseen työhön liittyvää muuta työtä ja 21 prosenttia muuta ei-taiteellista työtä. Työsuhteessa toimi 29 prosenttia, freelancerina 29 prosenttia, vapaana taiteilijana 28 prosenttia ja yrittäjänä 18 prosenttia. Ei-taiteellista työtä teki 10 prosenttia ja muuta 19 prosenttia.¹⁴ Ainoastaan vajaa puolet taiteilijoista vastaa työlainsäädännön palkkatyön ja yrittäjyyden peruskategorioita. Yli puolet on näiden kategorioiden ulkopuolella ja toimii joko vapaana taiteilijana tai freelancerina. Työlainsäädäntö ja taiteilijan työ eivät näin ollen kohtaa.

Lyhyet ja satunnaiset työsuhteet, vaihtelevat tulot, sivutoimet sekä työsuhteiden päällekkäisyydet ovat ominaisia taiteilijoiden työlle. Parhaimmassa työmarkkina-asemassa ovat taiteilijat, joilla on jatkuva työsuhde. Tämä koskee ennen kaikkea työsuhteessa olevia näyttelijöitä teattereissa ja elinkeinoelämän palveluksessa olevia muotoilijoita ja arkkitehtejä. Jotkut taiteilijat, mm. tietyt muusikkoryhmät, toimivat työsuhteessa omaan yritykseensä, mikä luo vakautta työntekoon ja toimeentuloon. Suuri osa taiteilijoista kuitenkin joutuu tullakseen toimeen yhdistämään samanaikaisesti vapaan taiteilijuuden, freelance-toiminnan, väliaikaisen palkkatyön ja mahdollisen yrittäjyyden. Myös taiteen alalla on tässä merkitystä.

Niissä taideammateissa, joissa on vakituksia työsuhteita (arkkitehdit, teatterinohjaajat, näyttelijät), on myös sosiaaliturva paras. Heikoimmassa asemassa ovat vapaat taiteilijat, erityisesti vapaat kuvataiteilijat, joilta yleensä puuttuu työsuhde ja jotka harvoin, varsinkaan pienituloiset, toimivat yrittäjänä.

Taiteilijoiden ja taiteilijuuden näkökulmasta tärkein ratkaistava työmarkkinakysymys onkin nimenomaan oman ammatin harjoittamisen/omassa työssä työllistymisen erottaminen lainsäädännössä omaksi kategoriakseen. Samanaikaisesti tulee korjata omassa työssä työllistyvien verotusta ja sosiaaliturvaa niin, että eri työmuodot (työsuhteessa toimivat, yrittäjänä toimivat ja omassa työssä työllistyvät) ovat työmarkkinoilla tasa-arvoisia.

Työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden strategisen hankkeen tavoitealueella ”Luovan työn tekijä työmarkkinoilla” käsitellään myös itsensä työllistävien erityishaasteita. Niitä kutsutaan hankkeessa ”kolmanneksi tieksi”. Hankkeessa nostetaan esille kolme näkökulmaa: työllisyysnäkökulma, tasa-arvonäkökulma ja kasvun näkökulma. Työllistymisen esteet tulee poistaa ja nähdä kolmannen tien kulkijat tasavertaisina palkansaajien ja yrittäjien kanssa. Kolmannen tien parempi huomioiminen loisi myös edellytyksiä uusille innovaatioille ja kasvua luoville aloille.¹⁵ Tämä parantaisi myös taiteilijoiden työmarkkina-asemaa.

¹⁴ Taiteilija Suomessa, s. 103 ja 105. (Arpo)

¹⁵ Luova talous ja työn uudet muodot – Kolmas tie. Työ- ja elinkeinoministeriön muistio 24.5.2010.

Ainoastaan 18 prosenttia taiteilijoista toimii yrittäjänä. Taiteilijan yrittäjyys ei ole perinteistä yrittäjyyttä. Tavoitteena ei ole yrityksen kasvu, ei riskinotto tai yrittäjyys elämäntapana. Yrittäjyys on työväline, ei tavoite. Toiminimen perustaminen helpottaa kirjanpitoa ja laskutusta. Se mahdollistaa muuten pois jäävät vero- ja arvonlisäverovähennykset. Työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden hankkeessa onkin nostettu esiin uusi, myös taiteilijoille sopiva yrittäjyyden malli, erityinen kokeileva tai projektiyrittäjyys.

Taiteilija ei useinkaan itse voi valita sitä, katsotaanko hänet yrittäjäksi vai ei. Vuonna 2010 itsensä työllistävä tulee YEL-velvolliseksi 6 775,60 euron vuosituloilla, jos itsensä työllistäminen jatkuu vähintään neljän kuukauden ajan. Työttömyysturvalain näkökulmasta itsensä työllistävä henkilö, joka on päätointaansa varten velvollinen ottamaan YEL-vakuutuksen, on yrittäjä.

Osuuskunnat madaltavat taiteilijoidenkin kynnystä ryhtyä yrittäjäksi. Suomessa on perustettu viimeisen kymmenen vuoden aikana varsin runsaasti osuuskuntia luoville aloille. Osuuskunta on jäsentensä omistama yhteisyritys. Jäsenet saavat taloudellista hyötyä sen palveluja käyttämällä. Osuuskunnan tarkoituksena on jäsentensä talouden tukeminen, ei yrityksen voitto.¹⁶ Tältä pohjalta osuuskunta sopii taiteilijan yrittämisen muodoksi. Osuuskunnan ei tarvitse kasvaa eikä se edellytä yrittäjyyttä elämänmuotona. Se tuottaa juuri niitä palveluja, joita taiteilija tarvitsee, kuten kirjanpitoa ja laskutusta.

Koulutus

Taidealojen koulutusta on lisätty. On jopa kysytty, onko koulutusta liikaa. Muodollinen koulutus ja taiteen työmarkkinat eivät kulje käsi kädessä. Taiteilijan tulojen kannalta ratkaisevaa on taiteen laji ja työmarkkina-asema, ei niinkään suoritettu tutkinto. Muodollinen koulutus voi kuitenkin olla merkittävä tekijä työllistytessä taiteen lähialoille tai muille aloille. Koulutetulla taiteilijalla on esimerkiksi taiteenalojen opettajana usein paremmat työllistymismahdollisuudet kuin työskennellessä sillä taiteen alalla, johon hänet on koulutettu.

Taiteenalojen oppilaitokset suuntautuvat opetustyössään taiteen kentälle, ei työmarkkinoille yleensä. Taidealan koulutus on ennen kaikkea väline kutsumuksen toteuttamiseen ja sen tavoitteet liittyvät taidemaailmaan. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta taideoppilaitokset harjoittavat yhteistyötä taiteen kentän, ei liike-elämän kanssa.

Koulutuksessa on kaksi vastakkaista näkökulmaa. Toisen mukaan taiteen laatu syntyy mahdollisimman laajasta joukosta koulutettuja taiteilijoita, jotka itse vapaasti luovat itselleen työskentelymahdollisuuksia. Hyvä esimerkki tästä on Tanskan elokuvaohjaajakoulutuksen lisääminen voimakkaasti. Tuloksena on tanskalaisen elokuvan nousu kansainvälisille markkinoille. Tässä ajattelumallissa ”määrän lisääntyminen luo väistämättä myös laatua. Se pakottaa taiteilijat luomaan uusia tapoja toimia ja hyödyntää osaamistaan – ja samalla taiteen kentän uusiutumaan”.¹⁷

Toisen näkökulman mukaan koulutuksen määrää tulee vähentää, jolloin taiteilijat työllistyvät paremmin. Matti Vanhasen I hallitusohjelmassa todettiin, että ”kulttuurialan koulutus mitoitetaan vastaamaan työelämän tarpeita”. Työelämän tarpeita on kuitenkin vaikea ennakoita. Taidealan tutkinnon suorittaneet työllistyvätkin usein taiteen lähialalle eli hallintoon, viestintään tai opetusalle. Taiteen alojen välillä on tässäkin suhteessa suuria eroja.

¹⁶ Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen, s. 40.

¹⁷ Taiteilija Suomessa, s. 61. (Arpo)

Ammatin arvostus

Korkeaa koulutustasoa vaativat ammatit ovat yleensä arvostettuja. Tosin ammattien arvostus ja suosikkiammatit poikkeavat toisistaan. Suosikkiammateissa on mukana enemmän taideammatteja. Ne edustavat nuorten käsitystä siitä, mitä he haluavat tulevaisuudessa tehdä. Luovien ammattien arvostuksen kasvu näkyy mm. taidealan oppilaitosten hakijamäärien kasvuna.

Miksi nuoret pyrkivät taideammatteihin? ”*Taiteilijaksi ihmistä ajavat useimmiten muut kuin taloudelliset syyt tai uraorientoituminen. Näitä ovat romanttiseen taiteilijamyyyttiin liittyvä kutsumus ja itseilmaisun tarve sekä hieman proosallisempi toive luovasta ja itsenäisestä työstä. On myös havaittu nuorten luottavan siihen, että ainakin he itse pärjäävät epävarmoista markkinoista huolimatta. Tämä näkyy myös meneillään olevassa koulutuskyselyssä: vaikka alan (kuvataide, av-viestintä, graafinen suunnittelu) työmarkkinatilanne nähdään melko yksiselitteisesti huonona, suuri osa vastaajista arvioi oman työtilanteensa positiivisesti tai vähintään toiveikkaasti.*”¹⁸

Vaikka taideammattit ovat nuorten suosiossa, laski niiden yleinen arvostus vuosien 1991 ja 2004 välillä. Tämä koski kaikkia taiteilijoita, mutta eniten muusikkoja, tanssijoita ja säveltäjiä. Voimakasta pudotusta kuitenkin tapahtui myös elokuvaohjaajien, kirjailijoiden ja näyttelijöiden kohdalla. Tänä ajanjaksona minkään taideammattien arvostus ei kohonnut.¹⁹

Tasa-arvo

Taiteilijoiden sukupuolijakautuma on mullistunut täydellisesti viimeisten 40–50 vuoden aikana. Naisten määrä ja prosentuaalinen osuus on kasvanut merkittävästi useimmilla taiteen aloilla. Monesti naisten tulo kentälle näyttää liittyvän muodollisen koulutuksen perustamiseen alalle ja sen vakiintumiseen keskeiseksi rekrytointikanavaksi.²⁰ Vuosina 1970–1995 naistaiteilijoiden määrä kasvoi 141 prosentilla, miesten vain 52:lla. Vuonna 2007 naisten osuus tanssitaiteessa oli 85 prosenttia, säveltaiteessa vain 28 prosenttia. Naisia on yli puolet tanssitaiteen lisäksi taideteollisuudessa ja kuvataiteessa sekä lähes puolet kirjallisuudessa ja näyttämötaiteessa.

Naistaiteilijoiden toimeentulo on heikompi kuin naisten toimeentulo keskimäärin suhteessa miehiin. Suomalaisen naisen euro on 81 senttiä miesten palkkaeurosta. Naistaiteilijoiden euro on 72 senttiä. Eri taiteen aloilla on tässäkin suuria eroja. Vuonna 2000 tanssitaiteessa naisten euro oli vain 65 senttiä miesten eurosta, näyttämötaiteessa se oli 87 senttiä.

Naisten toimeentulo taiteen aloilla on kaikissa Pohjoismaissa heikompi kuin miesten (ks. liite). Taiteen aloilla on tässä suuria eroja. Musiikissa pohjoismaiset naiset ovat pärjänneet hyvin, tanssissa heikommin.

Pohjoismaissa on viime vuosina tehty erityistä tutkimusta nais- ja miestaiteilijoiden välisistä eroista. Erot eivät liity ainoastaan toimeentuloon, vaan myös mahdollisuuteen harjoittaa taidetta ja hankkia lapsia. Tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota puolison tuloihin. Puolisot rahoittavat taiteen tekemistä. Tämä tuli esille myös monissa Suomessa tekemissäni haastatteluissa. Pohjoismaisten tutkimusten mukaan naistaiteilijat hankkivat myös harvem-

¹⁸ Taiteilija Suomessa, s. 40. (Arpo)

¹⁹ Taiteilija Suomessa, s. 154. (Arpo)

²⁰ Taiteilijan asema, s. 33. (Rensujeff)

min lapsia kuin vastaavat naisikäryhmät yleensä. Naistaiteilijoilla on lisäksi vähemmän lapsia kuin miestaiteilijoilla. Myös Suomessa on tarpeen tehdä tutkimus taiteilijoiden toimeentulon, puolison tulojen ja perheen perustamisen välisestä suhteesta.

Marginaaliryhmä?

Taiteilijoiden työmarkkina-aseman haasteet on – huolimatta monien selvitysten tuloksista varsinkin 2000-luvun alussa – usein sysätty syrjään viittaamalla siihen, että kyseessä on vain pieni marginaaliryhmä. Aivan vastakkainen näkökulma on lähempänä tämän päivän todellisuutta, varsinkin, jos luova talous halutaan ottaa vakavasti. Taiteilijoiden työmarkkina-asema heijastaa yhä useampien suomalaisten työntekijöiden työmarkkinoilla kohtaamia pätkätöitä, tilkkutäkkimäistä toimeentuloa, jatkuvaa epävarmuutta, sosiaaliturvan puutteita ja liian raskasta byrokratiaa.

Taiteilijat ovat etujoukko pyrittäessä ennakoimaan ja tunnistamaan suomalaisen työn yleisiä rakenteellisia muutospaineita. Yhä useampi työntekijä työllistyy omassa työssään. Yhä useampi on samanaikaisesti tai peräkkäisissä työsuhteissa palkansaaja ja yrittäjä. Ajatus yhdestä työnantajasta koko työelämän tai edes useamman vuoden ajan on yhä enemmän ja enemmän utopiaa.

Taiteilijoiden ongelmien ratkaiseminen on ennakkopäätös myös kaikkien muiden työntekijöiden pärjäämisestä tulevaisuudessa. Se on myös ennakkopäätös siitä, miten luodaan edellytyksiä ihmisten luovan energian saamisesta yhteiskunnan käyttöön vaihtuvista työsuhteista huolimatta. Lainsäädäntöä on muutettava niin, että omassa työssä työllistyminen on selkeästi oma kategoriansa, jolla on omat sääntönsä. Uuden lainsäädännön lisäksi joustavat hallintokäytännöt ratkaisevat sen, että Suomessa pystytään hyödyntämään taiteilijuuden luovaa ydintä ja kehittämään tulevaisuuden luovaa taloutta.

3 Taiteilijoiden toimeentulo

”Taiteilijuus pitäisi tunnustaa työksi, työn tekemiseksi. Pitäisi selkeämmin tiedottaa, mitä taiteen tekeminen todella on. Esimerkiksi Ruotsissa on tehty sopimus, jossa taiteilija saa palkkaa jo siitä työstä, mitä tehdään esimerkiksi näyttelyn suunnitteluvaiheessa. Asiantuntijapalkkaa ei Suomessa juurikaan makseta. Esimerkiksi taidetoimikuntatyö on lähes ilmaista. Jos on toimikunnan jäsen, ei voi hakea apurahaa.”²¹

”Minimitoimeentulon hankkiminen vie paljon aikaa arjesta, leipä on pieninä palasina. Voiko pitää itseään taiteilijana, kun elantoa joutuu hankkimaan monista lähteistä? Voisiko kansalaispalkan tyyppinen asia olla vaihtoehto perustoimeentulolle?”²²

Taiteilijan toimeentulo on mosaiikkimainen: apurahoja, palkkatuloja, myyntituloja, yrittäjätuloja, työttömyysturvaa ja eläkkeitä. Monet taiteilijat elävät erittäin pienillä tuloilla, jotkut tekevät taidetta puolison tukemana.

Tässä luvussa tarkastellaan taiteilijan toimeentuloa ennen kaikkea taiteen tekemisen näkökulmasta. Ensin selvitetään taiteilijoiden kaikki tulot taiteen tekemisestä mukaan luetuna tulot ulkomailta ja tekijänoikeudet. Apurahatuloja tarkastellaan niiden erityisongelmien vuoksi erikseen. Muuta taiteen tekemiseen liittyvää tukea kommentoidaan ainoastaan taiteilijan toimeentulon näkökulmasta.

Luvussa nostetaan erityiskysymyksenä esille taiteilijan palkka ja muissa Pohjoismaissa käytössä oleva tulotakuu. Tulot muusta toiminnasta esitetään yleisellä tasolla huolimatta siitä, että taiteilijoiden toimeentulosta noin puolet syntyy taiteen ulkopuolisesta toiminnasta. Eri taiteen alojen välisiä eroja tuodaan esiin silloin, kun tietoja on saatavilla. Peruslähtökohtana ovat Taiteilijana Suomessa -tutkimuksen tiedot vuodelta 2000. Haastattelujen pohjalta vaikuttaa siltä, että tulo rakenteessa ja eri taiteen alojen välisissä eroissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia.

Tulot taiteellisesta toiminnasta

Pelkkä taide ei elätä. Vuonna 2000 ainoastaan taiteellista työtä teki 37 prosenttia taiteilijoista. Yli puolet teki myös taiteelliseen työhön liittyvää muuta työtä ja 21 prosenttia täysin muuta ei-taiteellista työtä. Suomalaisten taiteilijoiden tuloista vain noin puolet oli peräisin taiteellisesta työstä. Taiteellisesta työstä saatujen veronalaisten tulojen mediaani²³ oli 13 455 euroa.

²¹ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Helsingissä 16.4.2010.

²² Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Joensuussa 6.4.2010.

²³ Taiteilijoista 50 % ansaitsee enemmän, 50 % vähemmän.

Ne taiteilijat, jotka saavat pääasiallisen toimeentulonsa jatkuvassa työsuhteessa, ovat etuoikeutettuja. Jos arkkitehdit lasketaan taiteilijoiksi, he kuuluvat tähän ryhmään. Sama koskee osaa muotoilijoita. Kaupunginorkesterit ja teatterit palkkaavat muusikkoja ja näyttelijöitä työsuhteeseen. Teattereiden kohdalla on kuitenkin tapahtunut muutosta: näyttelijät ovat yhä useammin tilapäisissä työsuhteissa.

Rakennustaide, näyttämötaide, elokuvataide, säveltaide ja taideteollisuus ylittivät edellä mainitun mediaanitulon. Rakennustaiteen mediaani oli 23 546 euroa ja näyttämötaiteen 22 201 euroa vuonna 2000. Sitä vastoin tanssitaide, kirjallisuus, kuvataide, valokuvataide ja kritiikki olivat huomattavasti alle mediaanin. Valokuvataiteen mediaani oli alhaisin (jos kritiikkiä ei lueta mukaan) eli 3 472 euroa.²⁴

Kuvataiteilijoiden tilanne oli vuonna 2000 lähes yhtä huono kuin valokuvaajien, mediaanitulo taiteesta oli 3 532 euroa vuodessa.²⁵ Myöhempien selvitysten mukaan²⁶ kuvataiteilijoista 81 prosenttia ansaitsi alle 10 000 euroa vuodessa teosten myynnistä. Alle 5 000 euroa vuodessa ansaitsi 64 prosenttia, joten tilanne ei ole parantunut sitten vuoden 2000. On luonnollisesti kuvataiteilijoita, jotka pärjäävät paremmin, mutta heitä on hyvin vähän.

Kirjailijoiden taiteellisesta työstä saatujen tulojen mediaani vuonna 2000 oli 4 205 euroa vuodessa. Kirjailijoiden taloudellista asemaa on selvitetty myös vuonna 2005. Tällöin varsinaisesta kirjailijan työstä saatujen tekijänpalkkioiden mediaani oli kaikilla vastaajilla 2 000 euroa vuodessa. Kirjailijoista 25 prosenttia tienasi taiteellaan alle 450 euroa vuodessa ja 25 prosenttia yli 6 500 euroa vuodessa.

Julkinen sektori on lisännyt taiteilijoiden mahdollisuutta saada toimeentuloa taiteesta perustamalla esimerkiksi taiteilijaprofessoreja ja läänintaiteilijoiden virkoja. Taiteilijaprofessuurit on myönnetty erityisesti huomattavia taiteellisia näyttöjä antaneille ja siten varttuneemmille taiteen harjoittajille. Taiteilijaprofessorit ovat olleet keskimäärin 50-vuotiaita tullessaan nimitetyksi. Tällä hetkellä on lausuntokierroksella esitys, jossa taiteilijaprofessuurit muutettaisiin kymmenvuotiseksi apurahoiksi, kuitenkin vielä taiteilijaprofessuurin nimikkeellä. Läänintaiteilijajärjestelmä luotiin tavoitteena parantaa alueellisen taidehallinnon toimintaa ja saada sen palvelukseen pätevästi koulutettua työvoimaa. Samalla täydennettiin valtion suoraa taiteilijatukea alueellisesti.

Taiteilija ei saa aina korvausta työstään. Tämä koskee mm. monia vapaita teatteriryhmiä, jotka tekevät käytännössä vapaaehtoistyötä tai työtä työttömyysturvalla.

*”Tällä hetkellä esimerkiksi teatterialalla hyvin harva pystyy elättämään itsensä yksityisyrityksenä. Suuri osa vapaista ryhmistä tekee työn ilmaiseksi. Tulisi löytää ratkaisu siihen, miten työtä voisi tehdä puhtain paperein eikä esimerkiksi työttömänä tai muita töitä tekemällä tai toisten elätettävänä.”*²⁷

Kuvataiteilijat joutuvat maksamaan vuokraa galleriasta sen sijaan, että he saisivat korvausta töidensä näytteille asettamisesta. Myös museot asettavat töitä näytteille usein ilman korvausta. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisemassa visuaalisten taiteiden ohjelmassa (2009:53) esitetäänkin useita toimenpiteitä taidemuseoiden rahoituksen parantamiseksi. On vallalla käsitys, että taiteilijan työ on ilmaista. Taiteen tekemisestä syntyy kustannuksia. Kuvataiteessa kustannukset usein ylittävät taiteen tekemisestä saadut tulot. Muu palkkatulo tukee taiteen tekemistä näissä tapauksissa.

²⁴ Taiteilijan asema, s. 122. (Rensujeff)

²⁵ Taiteilijan asema, s. 122. (Rensujeff)

²⁶ Päin näköä!, s. 20.

²⁷ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Helsingissä 16.4.2010.

Kirje eräältä taiteilijalta

Lähestyn Teitä seuraavanlaisella epäkohdalla, jonka olen saanut pyytäessäni korvausta omasta osaamisestani. Asiani on seuraavanlainen:

Oman maakuntani alueella toimiva maakuntaliitto toimii yhteistyössä alueen kuntien kanssa. Sen toimenkuvaan kuuluu mitä erilaisimpien EU-hankkeiden organisointi. Maakuntaliitolla on oma kulttuurijohtaja, ja he ovat viime vuosina järjestäneet EU-projekteja myös kulttuurihankkeina.

Viimeisin kulttuuripuolen hanke, mitä he ovat järjestäneet, on maakunnan esittäytyminen Senaatintorilla. Minut pyydettiin mukaan toimikuntaan kuvataiteen asiantuntijana. Tarkistaessani mukaan kutsutut henkilöt huomasin olevani ainoa henkilö, joka tulee organisaatioiden ulkopuolelta. Tarkoitan tällä sitä, että kokous järjestettiin virka-aikaan ja mukana olevat henkilöt olivat kulttuurisihteereitä, kulttuurituottajia, museoalan työntekijöitä jne. Huomatessani tämän kysyin suoraan, että voisinko saada matkakorvauksen ja päivärahan, koska minulla ei ole takanani mitään organisaatiota, joka korvaisi työpanokseni. Koollekutsuja ei osannut vastata kysymykseeni, vaan ohjasi asian eteenpäin seuraavalle henkilölle. Viikkoa myöhemmin sain tiedottajalta seuraavanlaisen viestin:

"Olit tiedustellut Senaatintorin tapahtuman työryhmien kokoontumisten matkakorvauksista ja päivärahoista. Olen selvittänyt asiaa, josta on tehty seuraava linjaus: Koska kyse on vapaaehtoisesta osallistumisesta, on lähtökohtana se, että matkakorvauksista vastaavat työryhmissä edustettuna olevat organisaatiot tai työryhmän jäsen itse. Toivottavasti tämä ei muodostu esteeksi työryhmän toimintaan osallistumisellenne."

(Myöhemmin asia otettiin esille Taidemaalariliiton kautta. Taiteilija sai maakuntajohtajan poikkeusluvalla matkakorvauksen.)

Vuonna 2000 noin 6 prosenttia taiteilijoista sai tuloja ulkomailta. Suurin osuus oli elokuvataiteen alalla toimivien joukossa (11 prosenttia). Ulkomailta saatujen tulojen mediaani oli vuonna 2000 vain 682 euroa, mikä on kokonaistuloihin verrattuna suhteellisen vähän.²⁸ Vientiä ulkomaille voidaan tukea myös toimenpitein kotimaassa. Tanskan malli yritysten taideostojen verovapaudesta lisäsi Tanskan galleristien toimintaa ja laajensi sitä myös ulkomaille.

Myös tekijänoikeuskorvaukset parantavat taiteilijan toimeentuloa ja antavat mahdollisuuden oman taiteen harjoittamiseen. Musiikkia lukuun ottamatta tekijänoikeuskorvauksilla on kuitenkin vain vähän merkitystä taiteilijoiden kokonaistuloissa. Saadakseen korvauksia tekijänoikeusjärjestöiltä (Teosto, Gramex, Kopiosto, Kuvasto, Sanasto ja Tuotos) tekijän on rekisteröidyttävä järjestöjen asiakkaaksi. Korvauksilla rahoitetaan myös erilaisia luovan alan apurahajärjestelmiä ja palkintoja.

Kuvaston tilitysten taiteilijakohtainen keskiarvo oli 292,46 euroa vuonna 2009. Kuvaston noin 1 900 jäsenestä tilityksiä maksettiin 1 145 oikeudenhaltijalle. Kuvasto kerää korvauksia taide-teosten jälleenmyynnistä, toisintamisesta (painettu ja sähköinen aineisto) sekä näyttelykorvauksista.

Kirjailijoiden ja kääntäjien tekijänoikeusjärjestö Sanasto ry maksoi ensimmäiset lainauskorvaukset vuonna 2010. Vajaat 900 tekijää sai lainauskorvauksia yhteensä runsaat 225 000 euroa. Tekijäkohtainen korvaus vaihteli 20 eurosta runsaaseen 10 000 euroon tekijän teosten yhteenlasketun lainausmäärän mukaan. On huomattava, että tämä uusi, puhtaasti lainauslukuihin perustuva lainauskorvaus ei syrjäytä harkinnanvaraisia kirjastoapurahoja, joita

²⁸ Taiteilijan asema, s. 55. (Rensujeff)

jaetaan edelleen. Vuonna 2010 maksettu korvaus on järjestelmän pilotointia ja se perustuu vuonna 2007 yleisistä kirjastoista tehtyihin lainauksiin. Lainauskorvaukset maksetaan valtion talousarvioon otetusta määrärahasta, jota Sanasto hallinnoi.

Teoston antamien tietojen mukaan vuonna 2009 Suomessa musiikin esittämisestä kerätyistä tuloista on maksettu musiikin tekijäasiakkaille (säveltäjille, sanoittajille ja sovittajille) hieman yli 10,3 miljoonaa euroa. Nordisk Copyright Bureau NCB tilitti suomalaisille musiikintekijöille 5,2 miljoonaa euroa. Korvausten kohdentumisesta ei ole tarkempaa tietoa. Kuitenkin esimerkiksi vuonna 2006 teostotulot jakautuvat säveltaiteilijoille seuraavasti: 73 prosenttia oli alle 1 000 euroa, 18 prosenttia 1 000–5 000 euroa, 6 prosenttia 5 000–20 000 euroa ja 3 prosenttia yli 20 000 euroa. Saajia oli 8 473.²⁹

Apurahatulot

Apurahojen merkitystä taiteilijoiden toimeentulolle ei voida yliarvioida. Apurahat eivät välttämättä ole suuria, mutta ne antavat taiteilijoille mahdollisuuden keskittyä taiteeseen.

Taiteilijoista 27 prosenttia sai apurahaa vuonna 2000, jolloin apurahamediaani oli 3 968 euroa. Puolet apurahoista oli siis tätä pienempiä. Jos apurahojen mediaania verrataan taiteilijoiden saman vuoden kokonaistulojen mediaaniin, joka oli 23 546 euroa, apurahat olivat vain suhteellisen pieni osuus heidän kokonaistuloistaan. Apurahojen merkitys tulonmuodostuksessa vaihtelee taiteenalojen mukaan. Korkein apurahojen mediaani oli vuonna 2000 elokuvataiteessa, pienin näyttämötaiteessa ja taideteollisuudessa, jos rakennustaidetta ja kritiikkiä ei oteta mukaan. Alle 5 000 euron apurahamediaani oli mm. valokuvataiteessa, tanssitaiteessa, säveltaiteessa sekä juuri näyttämötaiteessa ja taideteollisuudessa.³⁰ Taiteen keskustoimikunnalta saamiensa tietojen mukaan taidetoimikuntien yksityishenkilöille myöntämän tuen mediaani vuonna 2009 oli 3 000 euroa. Kaikkien apurahojen vuoden 2009 lukujen mediaani ei ole tiedossa.

Vuonna 2009 kaikkiaan 43 prosenttia Taiteen keskustoimikunnan apurahojen ja avustusten hakijoista sai tukea. Valtion taidetoimikuntien tukea sai 44 prosenttia ja alueellisten taidetoimikuntien tukea 31 prosenttia hakijoista. Yksittäisiä hakijoita oli noin 8 300. Tukea saaneiden suurimmat osuudet olivat kirjallisuudessa (64 prosenttia hakijoista) ja rakennustaiteessa (43 prosenttia hakijoista).³¹ Valtion tuki taiteelle on lisääntynyt vuosittain, kuitenkin hitaammin kuin säätiöiden myöntämä tuki (ks. kuva 2).

Vaikka apurahat eivät keskimäärin ole suuria, on niiden suhteellinen merkitys suuri erityisesti pienituloisille kuvataiteilijoille. Vuonna 2009 kuvataiteen vuosiapurahan hakijoita oli 753 ja apurahan sai 62 henkilöä (8 prosenttia). Kaikkiaan vuosiapurahan (taiteilija-apurahan) hakijoita oli 1 979, joista apurahan sai 277 (14 prosenttia).³²

Ovatko suomalaiset taiteen apurahat riittävät? Tähän ei ole absoluuttista vastausta. Taiteen keskustoimikunnan jakamien valtion taiteilija-apurahojen kehitys on esitetty kuvassa 2.

Taiteilijoiden tuloja arvioitaessa on mittarina käytetty myös nk. konstruoitua kokonaistuloa, jossa veronalaiset tulot ja verovapaat apurahat on laskettu yhteen. Tämän tyyppisen vertailun tuloksena voidaan todeta, että erityisesti kirjallisuuden, kuvataiteen, valokuvataiteen ja elokuvataiteen aloilla apuraha nosti taiteilijoiden kokonaistulotasoa. Sitä vastoin

²⁹ Suomalainen taiteilijatuki, s. 78. (Rautiainen)

³⁰ Taiteilijana Suomessa, s. 122. (Arpo)

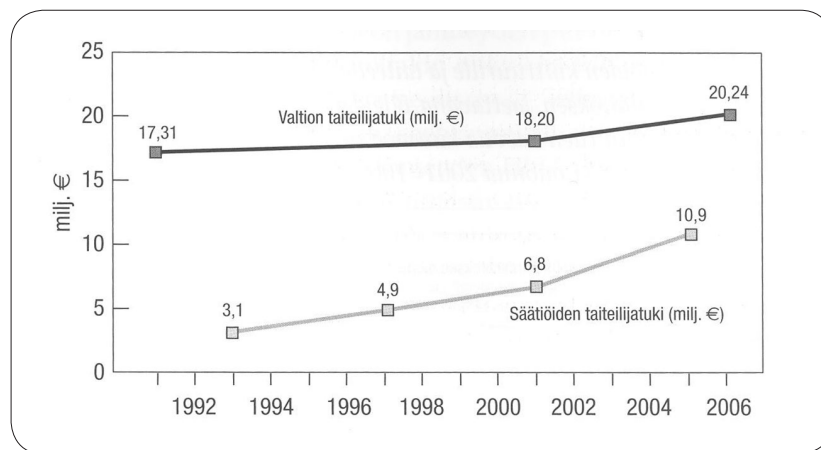
³¹ Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2009. (Karhunen, Rensujeff)

³² Taiteen keskustoimikunta, tutkimusyksikkö.

säveltaiteessa taiteilijoiden keskimääräinen tulotaso ei muuttunut. Taideteollisuuden, näyttämötaiteen ja kritiikin aloilla apurahan merkitys tulonlähteenä oli vähäinen.

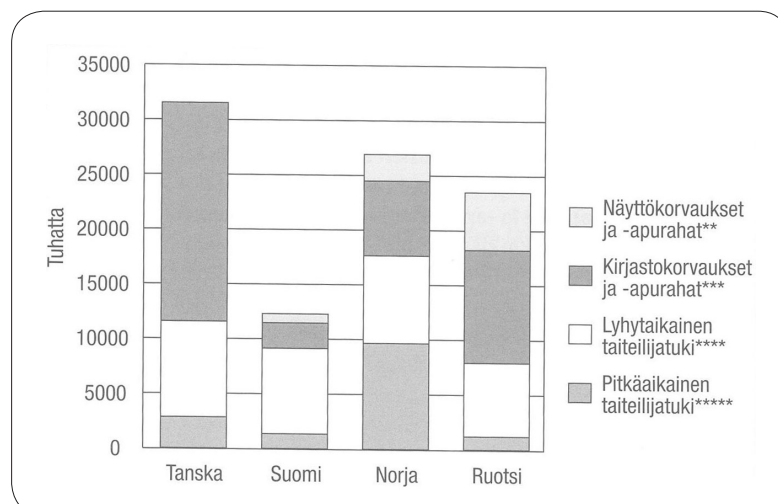
Apurahojen suuruudesta saa käsityksen, kun verrataan suomalaista apurahajärjestelmää muihin Pohjoismaihin (ks. kuva 3). Luvut ovat vuodelta 1999. Suomen valtion kokonaistuki taiteilijoille oli noin kolmasosa Tanskan vastaavasta tuesta ja puolet Ruotsin tuesta, joka on muista Pohjoismaista alhaisin. Suomen valtion kokonaistuki taiteelle on huomattavan pieni. Eroille on luonnollisesti selityksiä.

Pohjoismaissa on eroja eri taiteen alojen välillä, Norja johtaa visuaalisten taiteiden tukemisessa ja Ruotsi musiikin tukemisessa. Jos otetaan mukaan lainauskorvaukset, on Tanskalla selkeästi johtava asema kirjallisuudessa.

Kuva 2. Valtion taiteilijatuen ja säätiöiden taiteilijatuen kehitys 1991–2006

Lähde: Rautiainen P: Suomalainen taiteilijatuki, Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoimikuntien perustamisesta tähän päivään. Taiteen keskustoiminta. Tutkimusyksikön julkaisuja n:o 34, Helsinki 2008.

Kuva 3. Valtion taiteilijatuen sekä kirjasto- ja näyttökorvausten ja -apurahojen määrä Tanskassa, Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa (tuhansina euroina, nimellisarviossa jakopäätösten mukaan vuonna 1999 poislueettuna taiteilijaeläkkeet)

Lähde: Arpo R. (toim.): Taiteilija Suomessa, Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28, Helsinki 2006.

Suurin ero Suomen ja muiden Pohjoismaiden apurahapolitiikassa on se, että Suomesta puuttuvat pitkäaikaiset työskentelyapurahat. Suomessa oli aikaisemmin 15-vuotisia apurahoja. Tällä hetkellä pisimmät apurahat ovat 5-vuotisia. Pitkäaikaiset apurahat antavat taiteilijalle mahdollisuuden luoda uraa pitkäjännitteisesti ja syventyä taiteelliseen työhön.

Ruotsalaisessa arvioinnissa vuonna 2006 on todettu, että kolme neljästä taiteilijasta pystyi pitkäaikaisen stipendin avulla lisäämään taiteen tekemiseen käyttämänsä aikaa 25–100 prosenttia. Pitkäaikaisstipendit tekivät myös mahdolliseksi luoda uraa taiteilijana ja hankkia toimeentulo taiteesta. Arvioinnin mukaan myös taiteilijoiden taiteesta saama tulotaso nousi 25–100 prosentilla pitkäaikaisstipendin ansiosta. Yhteenvetona arviossa todetaan, että pitkäaikaisstipendit antavat mahdollisuuden työrauhaan, taiteelliseen työhön syventymiseen ja usein myös hedelmälliseen yhteistyöhön muiden taiteilijoiden kanssa. Stipendi myös lisäsi itseluottamusta ja tuottavuutta.³³

Muu taiteilijatuki

Valtion taiteilija-apurahat ovat vain osa valtion suorasta taiteilijatuesta. Osa taidetoimikuntien tuesta myönnetään projektiapurahoina tai yhteisöavustuksina. Vuonna 2009 erilaisia apurahoja yksityishenkilöille tai työryhmille myönnettiin yhteensä 18,5 miljoonaa euroa sekä toiminta- ja erityisavustuksina yhteisöille 7,6 miljoonaa euroa.³⁴

Tukimuodot ovat budjettiperusteisia ja taiteenalakohtaisia. Ne ovat asianomaisen taidetalan taidetoimikunnan jaettavana (muu taiteilijatuki jaetaan Taiteen keskustoimikunnan kautta). Muut projektituet kohdentuvat kaikille taiteenaloille. Suurin tuensaajaryhmä olivat näyttämö- ja kuvataiteen edustajat.

Projektituet ovat saaneet kritiikkiä ennen kaikkea siksi, että ne liittyvät kulttuuripoliittisissa päätöksenteossa vahvistettuihin, välineellisiin tavoitteisiin. Esimerkkinä muotoilupoliittinen ohjelma ja arkkitehtuuripoliittinen ohjelma, joille kohdennettiin omat erityiset tuki-instrumenttinsa.

Kulttuuri ja taide ovat saaneet projektitukea EU-tukina. EU:n jäsenmaana Suomi on vastaanottanut vuodesta 1994 lähtien alue- ja työllisyyspoliittista tukea, jolla on voitu, joskin rajoitetusti, rahoittaa myös taiteen tekemistä. Näiden tukien tavoitteena ei kuitenkaan ole ollut taiteen tai kulttuurin edistäminen vaan ennen kaikkea aluekehitys ja työllisyyden parantaminen. Taiteilijoiden saamista EU-tuista ei ole tietoa, mutta esimerkiksi luovien alojen yrittäjiä on koulutettu.

Luovien alojen yrittäjiä on koulutettu Euroopan sosiaalirahaston hankkeissa. Hankkeita on käynnissä lukuisia. Esimerkiksi vuoden 2011 ohjelmaan on suunniteltu viittä uutta hanketta. Vuonna 2009 koulutukseen osallistui yli 800 henkilöä ja koulutuspäiviä oli yli 5 000. Projekteihin ei kuitenkaan osallistu pelkkiä taiteilijoita, vaan joukossa on muitakin luovan työn tekijöitä esimerkiksi media-alalta, viestinnästä sekä digitaali- ja digisisältötuotannosta. Työttömille taiteilijoille on myös annettu työttömyyskoulutusta.

Projektirahoituksella on voitu tukea myös kulttuuria ja taidetta edistäviä erilaisia hankkeita varsinkin matkailun yhteydessä. Taiteilijoiden työllistymistä on edistetty myös erityyppisillä managerikoulutuksilla, jotka ovat saaneet EU-rahoitusta.

³³ Avveckling av inkomstgarantier för konstnärer, s. 6.

³⁴ Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2009. (Karhunen, RensuJeff) Huom! Luvut sisältävät myös alueellisten taidetoimikuntien tuen.

Kokonaisarviota siitä, miten EU-rahoitus on edistänyt taiteilijoiden mahdollisuutta saada toimeentulonsa taiteesta, ei ole saatavissa.

Taiteilijan palkka ja tulotakuu

Taiteilija Perttu Näsänen kirjoitti runsas neljännesvuosisata sitten artikkelissaan Miksi taiteilijapalkka?:

*”On täysin totta, että taidetta ei pidä tukea. Ei taiteilija tosiaankaan tarvitse kainalosauvoja. Eihän peruskoulun opettajiakaan tueta. Ei koululaitosta yhteiskunnan toimesta tueta vaan sitä rahoitetaan. Myös taidetta on rahoitettava... Taiteilijalle on maksettava siitä, että hän tuottaa taiteellisia ideoita, henkisiä arvoja.”*³⁵

Taiteilijat ovat keskustelleet 1980-luvulta saakka aktiivisesti taiteilijapalkasta, siitä että he asettavat taiteensa yhteiskunnan käyttöön valtion maksamaa korvausta vastaan. Kyse ei siis ole sosiaalipoliittisesta vaan taidepoliittisesta toimenpiteestä.

*”Tuntuu tietysti edelleen kohtuulliselta, että ihminen voisi elättää itsensä omalla ammatillaan, ettei tarvitsisi tehdä toista työtä sen oman työn mahdollistamiseksi. Mutta en tiedä, miten se voisi olla taloudellisesti mahdollista nyky-yhteiskunnassa, kun apurahojen määrääkään tuskin voidaan lisätä. Taiteen tekemistä ei saa määrittää sen kaupallisuus, silloin taide menettää riippumattomuutensa. Jonkinlainen perustulojärjestelmä tai tulotakuumalli olisi varmaan ainut vaihtoehto.”*³⁶

Ajatus taiteilijan palkasta herättää monia kysymyksiä. Milloin taiteilija voisi saada taiteilijapalkkaa? Kenelle taiteilijapalkkaa maksettaisiin? Haettaisiinko taiteilijapalkkaa, vai myönnettäisiinkö se ilman hakumenettelyä? Kaikkiin kysymyksiin tarvitaan vastaus, jos Suomi halutaan luovan talouden maaksi.

Apurahajärjestelmän ja taiteilijan palkan välistä suhdetta on pohdittu. Monet ovat sitä mieltä, että taiteilijapalkkajärjestelmä korvaisi apurahajärjestelmän ja ratkaisisi monet apurahaongelmat. Sinänsä tärkeä apurahajärjestelmä koetaan usein hajanaiseksi: vasen käsi ei tiedä, mitä oikea tekee. Hakemuksia käsitellään monella taholla, taiteilijapalkka voisi myös yksinkertaistaa byrokratiaa. Apurahajärjestelmää on myös kritisoitu siitä, että samat ihmiset päättävät asioista apurahakaudesta toiseen, jolloin yksi myönteinen päätös johtaa toiseen. Keskitetty taiteilijapalkka nähdään ratkaisuna näihin kysymyksiin.

*”Taloudellinen perustulo on mielestäni parempi malli kuin silloin tällöin tai ei koskaan saatavat työskentelyapurahat. Mieluummin vähän ja tasaisesti kuin paljon ja harvoin. Mieluummin vähän useammalle taiteilijalle kuin paljon yksille. Jatkuva apurahojen hakeminen ja epävarmuus niiden saamisesta on henkisesti kuluttavaa. Mielestäni kohtuullista olisi, että taiteilijalle taattaisiin esimerkiksi työttömyyskorvauksen suuruinen minimitoimeentulo.”*³⁷

Toisen näkökulman mukaan taiteilijapalkan ei tule korvata apurahajärjestelmää, vaan sen tulee säilyä sellaisenaan. Taiteilijapalkka olisi tällöin varajärjestelmä, taiteilijan työttömyyskorvaus, joka korvaisi toimeentulon puutteen töiden välillä. Kyseessä ei kuitenkaan olisi kansalaispalkka tai työttömyyskorvauksen uusi nimi, vaan nimenomaan korvaus siitä, että taiteilija antaa taitonsa yhteiskunnan käyttöön.

Perustulo taiteilijoille eräänlaisen taiteilijapalkan muodossa tukisi luovaa taloutta, vähentäisi taiteilijoiden kohtaamaa byrokratiaa ja edistäisi luovaa ilmapiiiriä. Perustulo merkitsisi

³⁵ Taide 3/1981.

³⁶ Kuvataiteilija, Pohjois-Karjala.

³⁷ Tanssitaiteilija, Pohjois-Karjala.

käytännössä sitä, että kun taiteilija saa tuloja, perustulon määrä vähenee verotuksessa, ja kun tulot ylittävät tietyn tason, perustulo käytännössä putoaa pois. Kuitenkin töiden välillä se takaisi taiteilijalle mahdollisuuden pitkäaikaiseen työskentelyyn ja parantaisi periaatteessa taiteilijan mahdollisuuksia saada toimeentulonsa siitä työstä, jota hän haluaa tehdä, taiteesta.³⁸

Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa on jo käytössä eräänlainen taiteilijapalkka tai tulotakuu. Ruotsissa on myönnetty tulotakuuta taiteilijoille, joilla on suuri merkitys maan kulttuurielämälle ja joiden taiteellinen työ on korkeatasoista. Konstnärsnämnden ja Ruotsin kirjailijajärjestön hallitus valitsevat tulotakuun saajat. Tulotakuu on voimassa koko taiteilijan loppuelämän. Sitä voidaan vähentää suhteessa vastaanottajan vuosituloihin aina perussummaan saakka ja korkeintaan 70 prosenttiin koko vuoden tuloista. Vuonna 2010 tulotakuun saajia oli 157. Vuonna 2009 tulotakuu vastasi 214 000 kruunun vuosituloja (20 544 euroa).³⁹

Ruotsin hallitus on esittänyt, että tulotakuut muutetaan pitkäaikaisstipendeiksi, joiden merkitystä taiteilijan mahdollisuudelle tulla toimeen taiteellaan on erikseen arvioitu. Konstnärsnämnden on saanut tehtäväkseen arvioida, miten siirrytään tulotakuujärjestelmästä pitkäaikaisstipendeihin.

Tanskassa on käytössä Ruotsia vastaava tulotakuu tai takuupalkka, jonka suuruus on 150 000 kruunua vuodessa. Taiteilijat nimetään, takuupalkkaa ei voi anoa. Tällä hetkellä 250 taiteilijaa saa takuupalkkaa. Uusi saaja nimitetään vasta, kun joku kuolee.

Myös Tanskassa on käyty keskustelua tulotakuun toimivuudesta. Tanskan oikeisto haluaisi jakaa rahaa valituille produktioille. Taiteilijoille, joilla on hyvät tulot, tämä palkka voi olla hyvinkin pieni, koska muut tulot vähennetään siitä. Kyse on kunnianosoituksesta ja sosiaalisesta eläkkeestä. Taiteen näkökulmasta tällä mallilla on merkitystä niille hyville taiteilijoille, jotka eivät myy paljoa ja jotka ilman tulotakuuta joutuisivat hankkimaan elatuksensa muista töistä. Tanskan taiteilijajärjestön puheenjohtaja Franz Ernstin mukaan tämä ei ole lisännyt joutilaisuutta. Jotkut voivat menettää kipinänsä, mutta se on harvinaista.

Norjassa on laajin valtion toimeentulotakuu taiteilijoille. Vaatimuksena on, että tulotakuun saaja on ammattitaiteilija, asuu ja toimii Norjassa ja on muutaman vuoden aikana antanut taiteellisesti laadukkaan panoksensa taiteelle. Ikää, sukupuolta, koulutusta, asuinpaikkaa, jäsenyyttä taiteilijaorganisaatiossa tai taloudellisia tai sosiaalisia olosuhteita ei oteta huomioon. Tulo on verollista, valtio maksaa siitä sosiaalikulut. Takuun suuruus oli 198 400 NOK (24 800 euroa) vuonna 2008. Maksimimäärä maksetaan taiteilijoille, joilla ei ole muuta tuloa yli nk. vapaan tulorajan. Taiteilijan omat tulot vaikuttavat tulotakuun suuruuteen. Tulotakuun saaja on arvioinnin kohteena, ensimmäisen kerran viiden vuoden kuluttua tulotakuun alkamisesta, myöhemmin joka kolmas vuosi. Taiteilija on velvollinen joka vuosi lähettämään vuosiraportin toiminnastaan.⁴⁰

Tulotakuun tavoitteena on, että taiteilija voi täysin keskittyä taiteelliseen toimintaan. Päinvastoin kuin Ruotsissa ja Tanskassa, Norjassa ei ole keskusteltu tulotakuun muutoksista.

³⁸ Kirjassani "Uuden työn politiikka" tarkastelin perustulon tarvetta. Suomalaisessa yhteiskunnassa on kaksi väliinputoajaryhmää, joiden työttömyyskorvauksella on suoraan kielteinen merkitys yhteiskunnalle ja työttömälle itselleen. Toinen ryhmä on taiteilijat, joiden pitäisi – myös yhteiskunnan edun vuoksi – voida tehdä työtä silloin, kun he ovat työttömiä. Tarkastelen tätä kohdassa Taiteilija työttömänä.

³⁹ Avveckling av inkomstgarantier för konstnärer, s. 4–6.

⁴⁰ Veiledning om statens garantiinntek for kunstnere, www.kunstnerstipend.no.

Tulot muusta toiminnasta

”Taiteilijoiden työllisyys on sinänsä paradoksaalinen käsite. Mitä se tarkoittaa? Jos taiteilija toimii opettajana, tarkoittaako se tilastoissa, että taiteilija tekee sitä työtä, mihin hänet on koulutettu? Entä kun taiteilija toimii siivoajana? Sama tilanne tilastojen kannalta? Taiteilija on koulutettu tekemään taidetta ja siitä hänen tulisi saada palkkiansakin. Kaikki muu työ on muuta kuin koulutuksen mukaista työtä ja vie aikaa ja energiaa varsinaisesta (taiteellisesta) työstä.”⁴¹

”Itse rahoitan taiteellista työtäni opettamalla kansalaisopistossa ja muualla taideaineita sivutoimiseksi, ellen ole apurahakaudella. Opetustyöstä kertyvä palkka on lukukauden aikana niin pieni, että olisin oikeutettu soviteltuun päivärahaan koko ajan mutta en voi sitä nostaa, koska teen samalla taiteellista työtäni ja haluan pitää sen päätoimisena toimintanani jo verovähennysten takia. Teosmyynti on hyvin pientä ja satunnaista. Taiteen tekemisen kulut ylittävät joka vuosi siitä saatavat tulot, koska ylläpidän aktiivista näyttelytoimintaa, joka maksaa. Tätä on pidettävä yllä, mikäli haluaa anoa apurahoja. Kesät olen opetustyöstä työtön, ja voin silloin hakea ansiosidonnaista työttömyysturvaa, kun todistan, etten kesäisin työllisty omassa työssäni. Opetustyö häiritsee koko ajan taiteellista toimintaani ja opetuksen lisääminen (ja samalla palkan lisääntyminen) lopettaisi sen kokonaan. Tästä seuraa, että olen koko ajan ylityöllistetty, mutta toimeentulon kanssa on silti ongelmia. Onneksi mieheni on vakituksessa työsuhteessa, niin rahat riittävät jotenkuten.”⁴²

”Yleensä työaika tarkoittaa palkkatyötä, joka ikävä kyllä koostuu monista erilaisista hantti-hommista, eikä välttämättä ole missään yhteydessä taiteilijan ammattitaitoon. Se on työtä, jolla leipä hankitaan, tai se voi olla tukityöllistämistyötä, jolla ei elä, vaan ainoastaan aika kuluu hukkaan ja laskupinot kasvavat. Mieliala laskee ahdistuksen kasvaessa, kun ajautuu hiljaa kauemmas ja kauemmas itse taiteen tekemisestä. Aika ja voimat eivät riitä. Eikä raha.”⁴³

Keskimäärin 50 prosenttia taiteilijoiden tuloista on peräisin muusta kuin taiteellisesta työstä. Ei-taiteellisen työn tulojen osuus yksilötasolla samoin kuin muiden töiden osuus vaihtelee taiteen alasta riippuen paljon. Elokuva-, näyttämö- ja rakennustaiteessa sekä säveltaiteessa yli 60 prosenttia tuloista tulee taiteellisesta työstä ja vain hieman yli 30 prosenttia muusta työstä. Kirjallisuudessa, tanssitaiteessa ja taideteollisuudessa vain noin 40 prosenttia tuloista tulee taiteellista työstä ja 60 prosenttia on muuta toimeentuloa. Valokuvataiteessa taiteellisten tulojen osuus on ainoastaan 29 prosenttia.⁴⁴

Suomen Kirjailijaliiton mukaan sen noin 600 jäsenestä 60–70 prosenttia tekee muuta työtä. Kyseessä ovat ennen kaikkea tilapäistyöt, koska pätkätyöt sopivat hyvin kirjailijoiden rytmiin. Työtä tehdään laidasta laitaan aina opetuksesta siivoamiseen.⁴⁵ Kuvataiteilijoilla, joiden tilanne on kaikista huonoin, kolmella neljästä on palkkatuloa alle 15 000 euroa vuodessa.⁴⁶

Tietty osa muusta työstä on taiteelliseen työhön liittyvää. Taiteeseen liittyvän työn osuus muusta työstä on suurin kuva- ja tanssitaiteen aloilla. Näillä aloilla yli 50 prosenttia taiteilijoista sai tuloja taiteelliseen työhön liittyvästä työstä. Opetustyö on yleistä. Se on suoraan verrannollista taiteellisesta työstä saatujen tulojen prosentuaalisen osuuden pienuuteen.⁴⁷

⁴¹ Suomen Taidemaalariliiton internetkeskustelusta.

⁴² Kuvataiteilija, Pohjois-Karjala.

⁴³ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Joensuussa 6.4.2010.

⁴⁴ Taiteilijan asema, s. 52. (Rensujeff)

⁴⁵ Suomen Kirjailijaliiton toiminnanjohtajan haastattelu.

⁴⁶ Päin Näköä!, s. 20.

⁴⁷ Taiteilijan asema, s. 54. (Rensujeff)

Niin taiteilijoiden itsensä kuin heidän ammattijärjestöjensäkin mielestä muun työn osuus toimeentulosta on liian suuri. Kyse ei ole taiteilijan omasta valinnasta, vaan siitä, että toimeentuloa on vaikea hankkia pelkällä taiteen tekemisellä. Muulla työllä on kielteisiä vaikutuksia taiteilijan työhön, oli kysymys sitten taiteeseen liittyvästä opetustyöstä tai erilaisista hanttihomista, jotka eivät ole missään yhteydessä taiteilijan ammattiin. Taiteen tekemistä rahoitetaan muulla työllä, ja sitä rahoittavat myös puoliset.

Osa taiteilijoista ei saa lainkaan tuloja taiteellisesta työstä. Kaikista taiteilijoista heitä oli 20 prosenttia vuonna 2000. Vähiten heitä oli sävel-, näyttämö- ja rakennustaiteen aloilla, joissa taiteellisen työn osuus tuloista on suurin ja taiteilijoilla yleisesti on vakaampi työmarkkina-asema.⁴⁸

Toteutuuko tasa-arvo?

Taiteilijoiden palkkatasa-arvosta on turha puhua varsinkaan, jos otetaan huomioon heidän koulutustasonsa. Taiteilijat elävät keskimääräisesti pienemmillä tuloilla kuin väestö keskimäärin tai pohjoismaiset kollegansa. Verrattuna muihin Pohjoismaihin on taiteilijan toimeentulo Suomessa myös turvattomampi. Apurahakaudet ovat lyhempiä eikä Suomessa ole minkäänlaista tulotakuuta.

Taiteilijoiden tulotaso vaihtelee alasta riippuen ja heijastaa suoraan taiteilijan työmarkkina-asemaa. Niillä taiteenaloilla, joilla on vakaampi työmarkkina-asema ja vakituinen työsuhde (mm. rakennus- ja näyttämötaiteessa), on tulotaso huomattavasti korkeampi kuin esimerkiksi kuvataiteen tai tanssin vapailla ja freelancer-taiteilijoilla. Esiintyvillä taiteilijoilla tanssijoita lukuun ottamatta on yleisesti ottaen parempi toimeentulo kuin luovilla taiteilijoilla. Luovista taiteilijoista kuvataiteilijat ja valokuvaajat tulevat huonoimmin toimeen. Nais- ja miestaiteilijoiden välillä on eroja kaikissa Pohjoismaissa, Suomessa nämä erot ovat suurimmat.

Suomessa ainoastaan 50 prosenttia taiteilijoiden toimeentulosta tulee taiteen tekemisestä. Luku on alhaisempi kuin vastaava luku Ruotsissa ja Norjassa.⁴⁹ Suomalainen taiteilija joutuu siis hankkimaan puolet tuloistaan – ja suuri osa taiteilijoista suurimman osan tuloistaan – muusta työstä kuin taiteen tekemisestä. Osa tästä työstä voi liittyä taiteeseen kuten opettajan työ. Joissakin tapauksissa työ voi tukea taiteellista työtä. Usein tilanne on kuitenkin päinvastainen. Tunteja on vähän, toimeentuloa joudutaan keräämään monista lähteistä. Tämä johtaa jatkuviin pätkätöihin, turvattomuuteen, huonoon sosiaaliturvaan ja viranomaisten usein hyvinkin erilaisiin tulkintoihin.

Jos luova talous aiotaan ottaa Suomessa vakavasti, on taiteilijoiden mahdollisuutta elää taiteen tekemisestä parannettava. Mittarina tässä voidaan käyttää sitä toimeentulon osuutta, jonka suomalaiset taiteilijat saavat itse taiteen tekemisestä. Sitä on nostettava mahdollisimman nopeasti, jotta luovan talouden perusta on kestäväällä pohjalla.

⁴⁸ Taiteilijan asema, s. 53. (RensuJeff)

⁴⁹ Tanskan luvut ovat 1990-luvun alusta ja koskevat vain luovia taiteilijoita (ks. liite).

4 Taiteilijoiden sosiaaliturva

Oikeus sosiaaliturvaan taataan perustuslaissa. Jokaisella on oikeus perustoimeentuloon työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä lapsen syntymän ja huoltajan menetyksen perusteella. Sosiaaliturvajärjestelmämme on työ- ja asumisperusteinen. Työperusteinen niin, että ansiosidonnaisten etuuksien tehtävänä on tulojen menetyksen korvaaminen. Asumisperusteinen niin, että vähimmäisetuudet korvaavat asumiskulut. Lisäksi on tarveharkintaisia etuuksia, jotka torjuvat puutetta.

Tyypillisesti palkkatyön ja yrittäjyyden välimaastossa toimivien itsensä työllistävien sosiaaliturvassa ei tasa-arvo toteudu. Tämä koskee työttömyysturvaa, lomaoikeuksia, terveydenhuoltoa ja eläketurvaa. Itsensä työllistävien sosiaaliturvan sudenkuopat ovat tiedossa ja parannusehdotuksia tehty. Tarmo Pukkilan johtamassa yrittäjien sosiaaliturvaa selvittäneessä työryhmässä, joka sai työnsä päätökseen marraskuussa 2009, ei kuitenkaan päädytty esittämään muutoksia itsensä työllistävien sosiaaliturvaan. Mietinnössä todettiin, että kehittämistä jatketaan yrittäjien sosiaaliturvan kehittämisen yhteydessä. Tässä heijastuu itsensä työllistävien tulkitseminen kategorisesti yrittäjiksi, vaikka taiteilijan työnteke rinnastuu paremmin palkansaajan työhön.⁵⁰

Taiteilijalla on Suomessa luonnollisesti samat oikeudet sosiaaliturvaan kuin muillakin työntekijöillä. Näin periaatteessa, käytännössä sosiaaliturvan tavoitteet eivät toteudu. Tietty osa taiteilijoiden tuloista on sosiaaliturvan ulkopuolella, tästä esimerkkinä tekijänoikeudet. Aikaisemmin myöskään apurahat eivät tuoneet sosiaaliturvaa, nyt sosiaaliturvan ulkopuolelle jäävät vain alle neljän kuukauden apurahat. Vapailla taiteilijoilla ei ole vuosilomia, ja pätkätöitä tekevät taiteilijat tienaavat vähemmän lomapäiviä kuin muut.

Sosiaaliturvajärjestelmämme ei ota huomioon taiteilijoiden moninaisia työtapoja eikä pirstoutunutta tulonmuodostusta. Myös erilaisten etuuksien yhteensovittaminen heikentää taiteilijoiden tuloja ja tuottaa byrokratiaongelmia. Pienikin apuraha vähentää asumistukea. Kela ja sosiaalitoimisto voivat vaatia, että kohdeapurahaa tulee käyttää elämiseen.

”Yleinen kannustusloukku, joka koskettaa kaikkia kansalaisia, on se että pienikin lisätulo (esimerkiksi satunnainen luento, kokouspalkkio tms.) vähennetään heti asumistuesta. Taiteilijaa koskettaa työskentelyapurahojen vaikutus asumistukea vähentävänä seikkana. Se voi lohkaista vaikka puolet apurahasta, samoin voi käydä näyttelykorvausten kanssa. Minua on harmittanut, kun kerrankin on ollut kunnollisia näyttelyjärjestäjiä, jotka ovat halunneet maksaa näyttelymaksua, en ole voinut niitä ottaa vastaan juuri tämän hassun systeemin vuoksi.”⁵¹

⁵⁰ Luova talous ja työn uudet muodot – Kolmas tie. Työ- ja elinkeinoministeriön muistio 24.5.2010.

⁵¹ Suomen Taidemaalariliiton internetkeskustelusta.

Apurahan ja asumistuen suhteesta*	
Taiteilija sai apurahan vuonna 2009 Niilo Helanderin säätiöltä ajalle 1.8.2009–31.7.2010	5 000 euroa
Apurahasta maksettiin Mela-maksua	585,58 euroa
Taiteilijan tulot nousivat apurahan takia. Kela peri takaisin asumistukea ajalta 1.8.2009–31.3.2010**	998,40 euroa
Huhtikuun alusta asumistuki pieneni 451,86 eurosta 327,06 euroon eli 124,80 euroa kuukaudessa. Alennettu asumistuki jatkuu neljän kuukauden ajan.	499,20 euroa
Menetykset vuoden aikana apurahan saamisen takia	1 497,40 euroa
Kun otetaan huomioon Mela-maksu, jäi taiteilijan käyttöön apurahasta:	2 917,02 euroa
Yksinhuoltajataiteilijan bruttotulot vuodessa ovat 10 000–12 000 euroa. Asumistuen vähenemisellä on hänelle suuri merkitys.	

*Kuvataiteilija, Helsinki.

**Vaikka apuraha ei ollut vuosiapuraha, vaan apuraha taiteelliseen työskentelyyn, jakoi Kela sen koko vuodelle. Tämä pienensi asumistukea koko vuoden ajalta.

Saksassa vedettiin jo vuonna 1983 johtopäätökset taiteilijoiden puutteellisesta sosiaaliturvasta ja luotiin erityinen taiteilijoiden sosiaaliturvavakuutus. Siinä rinnastetaan vapaat ja freelancer-taiteilijat sekä toimittajat palkansaajiin. Taiteilijoiden sosiaalivakuutus kattaa työttömyys-, sairaus- ja eläkevakuutuksen. Päinvastoin kuin muut itsensä työllistävät, maksavat taiteilijat (ja toimittajat) ainoastaan puolet tuloriippuvaisesta vakuutusmaksusta. Lopusta osan maksaa valtio ja osan nk. taiteilijan sosiaalimaksu, jonka maksaa taiteen ”hyödyntäjä” (Verwerter). Tietty taiteen hyödyntäjät on määritelty maksuvelvollisiksi, siis eräänlaisiksi työnantajiksi. Lisäksi liittovaltio korvaa erityisen taiteilijoiden sosiaalikkassan hallintokustannukset.⁵²

Taiteilija työttömänä

”Vapaan kuvataiteilijan kohdalla tulisi olla jokin muu ’tulotakuumalli’ kuin työttömyysturva. Se on keinotekoinen ja vääristää työttömyyslukuja. Jos yhden pitkäaikaistyöttömän kustannukset ovat vuodessa siinä 27 000 euroa, niin jo 18 000 euron apurahalla taiteilija työskentelisi ja eläisi vuoden, olisi se vaikka sitten nimeltään vapaan kuvataiteilijan työllisyysapuraha. Ei tarjota työllisyyskursseja/pitkäaikaistyöpaikkoja kuvataiteilijalle, vaan annetaan hänen tehdä koulutustaan vastaavaa työtä itsenäisesti, luovasti sillä työllisyyskurssirahalla tms.”⁵³

”Työllistämiskoulutuksien suhteen olen sitä mieltä, että kenttä on villi, ja taiteilijoita huomattavasti suppeamman ammattitaidon omaavat kouluttavat tiukkoja ammattilaisia. Tämä on nöyryyttävää ja täydellistä ajan hukkaa ihmiselle, joka osaa tehdä CV:n, osaa kirjoittaa väitöskirjatasoista tekstiä, on toiminut taiteilijana jo vuosikymmenet. Jos koulutuksia täytyy järjestää, niitä suunnittelemaan täytyisi pyytää sellaisia henkilöitä, joita on tarkoitus kouluttaa. Työllistämiskoulutukseen pitäisi myös liittyä se, että siinä todella työllistyy tai pääsee tekemään taiteellista sisältöä. Työllistämiskoulutus voisi olla sellaista, johon osallistuvat niin se yhteisö,

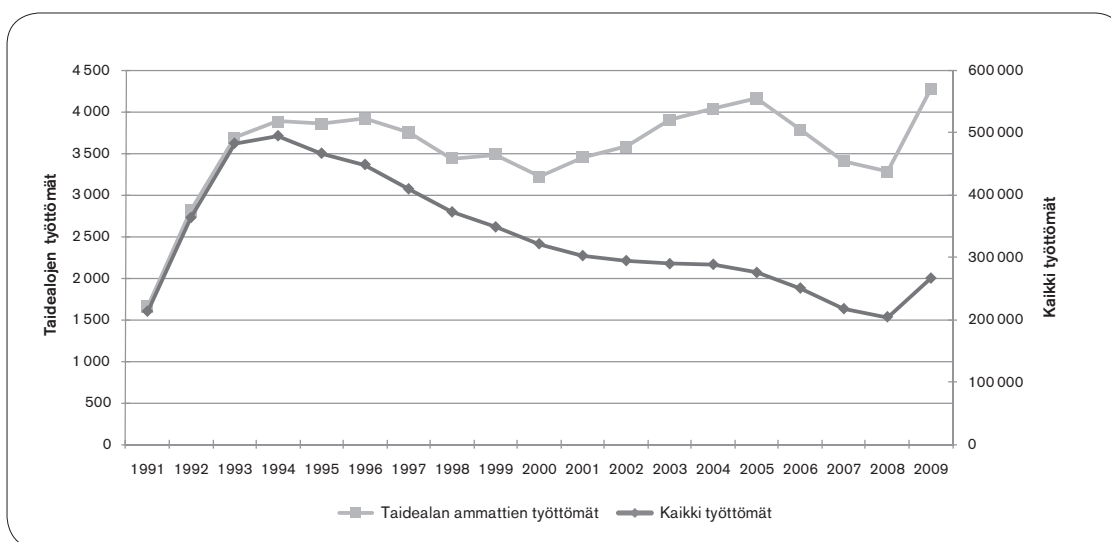
⁵² Gesetz über die Sozialversicherung der selbständigen Künstler und Publizisten (Künstlersozialversicherungsgesetz – KSVG). Ausfertigungsdatum: 27.07.1981.

⁵³ Taiteilija luovassa taloudessa -keskustelu Joensuussa 6.4.2010.

johon taiteilijat tulevat tekemään taiteellista sisältöä, kuin taiteilijatkin, ja sen nimen voisi muuttaa aivan toiseksi.”⁵⁴

Taiteilijoiden työllisyyttä ei ole helppo mitata. Taiteilijoiden määrästä ei ole yksiselitteistä tietoa. Taiteilijat saavat toimeentulonsa lukuisista lähteistä. Monet taiteilijat eivät ilmoittaudu työttömyyskortistoon ollessaan työttömänä. Monet myös tekevät työtä työttömänä ollessaankin. Taiteilijat itse ovat sitä mieltä, että he eivät ole koskaan työttömänä, vaan aina töissä.

Virallisten tilastojen mukaan vuonna 2009 taideammateissa oli 4 270 työtöntä työnhakijaa. Talouslaman takia työttömien taiteilijoiden määrä lisääntyi tuolloin noin 30 prosentilla edelliseen vuoteen verrattuna. Kuvassa 4 on esitetty taidealan työttömien määrän kehitys vuodesta 1991 lähtien. Kuvan viesti on, että työttömien määrä taidealalla on kasvanut suhteellisesti enemmän kuin kaikkien työttömien määrä. Puhe luovasta taloudesta ja luovien alojen erilaiset kehittämisprojektit eivät ole parantaneet taiteilijoiden suhteellista asemaa verrattuna muihin työntekijöihin.

Kuva 4. Työttömät työnhakijat taidealan ammateissa ja kaikissa ammateissa vuosina 1991–2009*

Lähde: Työ- ja elinkeinoministeriö, työnvälitystilasto.

* Kaikissa ammateissa vuosikeskiarvot, taideammateissa lokakuun tiedot.

Taiteilijoiden työllisyys ja taiteellinen työ eivät ole suorassa suhteessa toisiinsa. Taiteilijat työllistyvät myös muille kuin taidealoille. He voivat siirtyä teatterin palkkasuhteesta freelancer-taiteilijaksi, mikä voi olla taiteellisesti perusteltua mutta lisätä työttömyysriskiä.

Jos taiteilijoita on 20 000 ja työttömiä heistä keskimäärin 4 000, on joka viides taiteilija työtön. Taidealojen välillä on suuria eroja, joten keskimääräistä arviota on vaikea tehdä. Taiteen keskustoimikunnan arvion mukaan⁵⁵ kuvataiteen ja näyttämötaiteen alalla työttömyysaste lähentelee kahtakymmentä prosenttia, kun taas tanssitaiteessa se on runsas 10 prosenttia. Säveltaiteilijoiden tilanne on kaikkein paras ja työttömyysaste ainoastaan 5–6 prosenttia.

⁵⁴ Läänintaiteilija, Pohjois-Karjala.

⁵⁵ Taiteilijoiden lukumäärä ja työllisyys. Taiteen keskustoimikunnan muistio PK.10.2.2009. Käytetty vuosien 2008 ja 2004 lukuja.

Paras tilanne on taiteilijoilla, jotka ovat vakituisessa palkkatyössä. Heidän ansiosidon-nainen työttömyysturvansa on lakisääteinen. Sitä vastoin esimerkiksi sivutoimisena tunti-opettajana toimivan taiteilijan tuntimäärä on yleensä niin pieni, että hänen on lähes mahdo-tonta päästä ansiosidonnaiselle työttömyysturvalle. Yrittäjänä toimiva taiteilija on yrittäjien työttömyysturvan piirissä, jos hän on maksanut työttömyysvakuutusmaksut. Hänellä on edessä neljän kuukauden karenssi työttömäksi jäädessään. Lisäksi hänen on osoitettava, että yritystoimintaa ei ole. Työvoimaviranomaiset ovat usein vaatineet työhuoneen sulkemista ja muita selkeitä osoituksia taiteen tekemisen loppumisesta.

Työttömyysturvaongelmat kasaantuvat vapaille taiteilijoille ja freelancereille. Heillä ei useinkaan ole mahdollisuutta saada ansiosidonnaista työttömyysturvaa, ja he joutuvat näin ollen työmarkkinatuella. Jos vapaa taiteilija on myynyt taidettaan yli 6 770,60 euron arvosta, hänestä tulee työttömyysturvan näkökulmasta yrittäjä, on hänellä toiminimi tai ei. Taiteilijoiden yhdistelmätyöt, joissa työsuhde, vapaa taiteilijuus ja joskus jopa yritystoiminta yhdistyvät, ei suinkaan helpota työttömyysturvan arviointia.

Työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden strategisessa hankkeessa onkin ehdotettu, että työttömyysturvalaissa määriteltäisiin uusi ryhmä: itsensä työllistävät, jotka kuuluisivat palkansaajien työttömyysturvan piiriin ja ammattialan palkansaajakassaan. Tietyt kriteerit täyttävä henkilö vakuutettaisiin siten koko työskentelynsä ajalta palkansaajan työttömyys-turvan mukaisesti.⁵⁶

Apurahansaajat ovat olleet työttömyysturvan todellinen väliinputoajaryhmä. Ollessani työministerinä selvitimme apurahansaajien työttömyysturvaa. Tarkastelimme samalla myös taiteilijoiden yleisiä edellytyksiä saada työttömyysturvaa ja muutimme ohjeita. Työ- ja elin-keinoministeriön uusien⁵⁷ ohjeiden mukaan TE-toimistojen tulee ottaa huomioon taiteilijoi-den ja tieteentekijöiden ammattien erityispiirteet. Työllistymistä omassa työssä ei enää katsota esteeksi työttömyysturvan maksamiselle. Henkilön katsotaan työllistyvän omassa työssään siihen saakka, kunnes hänen esittämänsä selvityksen perusteella tai muuten on ilmeistä, että toiminta ei enää jatku. Ollakseen oikeutettu työttömyysetuuteen taiteilijan ei enää tarvitse luo-pua ammattitaitonsa ylläpitämiseksi tarvittavista tarvikkeista ja välineistä eikä kuvataiteilijan tavanomaisesta teosvarastostaan. Myös työhuoneen voi pitää työttömyysturvan aikana.

Kun työtön työnhakija vetoaa toiminnan päättymiseen eikä ole olemassa tapaa, jolla hän voi näyttää asian kohtuudella toteen, perustuu työttömyysturvaratkaisu työntekijän ilmoi-tukseen. Uusien ohjeiden mukaan taiteilija voi ylläpitää ammattitaitoaan myös työttömänä ollessaan eikä häntä enää tulkita yrittäjäksi, jonka on osoitettava toimintansa loppuminen. Hän ei myöskään joudu yrittäjien pitkään karenssiin, vaan saa työttömyysturvaa välittö-mästi työttömäksi jouduttuaan.

Apurahansaajien kohdalla on vielä kehitettävää. Apurahalla tehtyä työtä, silloin kun sitä ei ole tehty työ- tai virkasuhteessa, ei oteta huomioon nk. palkansaajan työssäoloehdossa. Apurahaa ei siis huomioida työttömyyspäivärahan perusteena olevaa palkkaa määritettäessä. Apurahalla työskentely voi olla nk. hyväksyttävä syy olla poissa työmarkkinoilta, mutta tämä pidentää kuitenkin työssäoloehdon tarkastelujaksoa. Jos apurahansaaja ei ole lainkaan täyttänyt työssäoloehto-ja, hänelle voidaan myöntää työmarkkinatukea. Apurahansaaja on apurahakauden päätyttyä oikeutettu vähintään työmarkkinatukeen, mutta jos hän ennen apurahakauttaan on täyttänyt työssäoloehdon, on hän oikeutettu työttömyyspäivärahaan.⁵⁸

⁵⁶ Luova talous ja työn uudet muodot – Kolmas tie. Työ- ja elinkeinoministeriön muistio 24.5.2010.

⁵⁷ Työ- ja elinkeinoministeriö ohje taiteilijoiden ja tieteentekijöiden työttömyysturvan työvoimapolitiisiin edellytyksiin liittyvistä erityiskysymyksistä 9.3.2009.

⁵⁸ Apurahan sosiaaliturvaa selvittäneen työryhmän loppuraportti.

Apurahan ajallinen kohdentaminen on vaikeaa. Uusien ohjeiden mukaan apurahatyös-kentely alkaa siitä hetkestä, kun taiteilija itse ilmoittaa aloittavansa työn tekemisen apura-halla, jos apurahapäätöksessä ei ole määrätty apurahan kestoa kuukausina.

Taiteilijuus työnä ja ammattina haastaa työttömyysturvan käsitteen. Työttömyysturvan tavoitteena on turvata työttömyysaikainen toimeentulo. Työttömyyden määritelmän mukaan työttömällä ei ole työsuhdetta tai hän ei toimi yrittäjänä. Työttömän on lisäksi oltava työmark-kinoiden käytössä ja osoitettava, että hän pystyy ottamaan vastaan kokopäiväistä työtä.

Taiteilija ei kuitenkaan ole koskaan työtön. Taiteilija on aina töissä, vaikka joinakin väliaikoina hänellä ei ole tuloja. Ei ole yhteiskunnan kannalta järkevää, että työllisyysmää-rärahoja käytetään toiseen työhön kouluttamiseen tai että taiteilijalle yritetään etsiä uutta ammattia. Taiteilijan tulisi voida tehdä taidetta myös töiden välillä. Tätä tulee tukea: ei leimata taiteilijaa työttömäksi vaan nimenomaan kannustaa häntä taiteen tekemiseen. Ei ole mitään järkeä, että taiteilija ollessaan töiden välillä joutuu joka päivä kirjoittamaan ”työtön, työtön, työtön...”

Seuraavassa esitän kolme vaihtoehtoa siitä, miten taiteilijat voisivat tehdä töitä myös töiden välillä. Ensimmäinen on se, että ammattitaiteilijat voivat tehdä työtä ollessaan työttö-myysturvalla. Toinen on se, että työllisyysmäärärahoissa määritellään erityinen taiteilijoiden tuki. Tässä selvityksessä tukea kutsutaan työllisyysapurahaksi. Kolmas malli on taiteilija-palkka tai taiteilijan perustulo.

Vaihtoehto 1: Työtön taiteilija voi tehdä työtä työttömyysturvalla. Taiteilija voi uusien apurahansaajien työttömyysturvaohjeiden mukaan jo ylläpitää ammattitaitoaan. Askel tästä siihen, että taiteilija voi tehdä taidetta ollessaan töiden välillä, ei käytännössä ole pitkä. Monet taiteilijat tekevät jo nyt työttömyysturvalla töitä. Virallisestikin työntekijä voi tehdä työttömyysturvalla nk. palkkatuettua työtä. Tämä koskee kuitenkin vain eri-tyisryhmiä (vammaisista, pitkäaikaistyöttömiä, nuoria), joiden työllistymismahdollisuuksia palkkatuetun työn katsotaan parantavan. Taiteilijat voitaisiin periaatteessa lukea tähän ryhmään. Taiteilijoiden työllistymismahdollisuudet paranevat parhaiten, jos he voivat tehdä työttömyyskaudellaan taidettaan.

Vaihtoehto 2: Valtion budjetin työllisyysmäärärahojen momentilta, jonka suuruus on noin 500 miljoonaa euroa vuodessa, erotetaan erityinen määräraha, joka kohdennetaan tai-teilijoille. Tätä voidaan kutsua taiteilijoiden työllisyysapurahaksi. Lähtökohta on, että tai-teen tekeminen töiden välillä parantaa taiteilijan mahdollisuutta työllistyä ja ansaita itse myös tuleva toimeentulonsa. Työ- ja elinkeinotoimistot voisivat jakaa tämän työllisyysapu-rahaman starttirahan tapaan erillisten hakemusten perusteella. Jos työttömiä taiteilijoita on keskimäärin noin 4 000 vuodessa ja kustannus työmarkkinatuen suuruinen, olisi kyseessä noin 30 miljoonan euron kokonaiskustannus. Vaihtoehtoisia hallintoratkaisuja voidaan sel-vittää. Jako voisi tapahtua myös alueellisten taidetoimikuntien kautta.

Vaihtoehto 3: Taiteilijapalkka. Yhteiskunta korvaa taiteilijalle sen, että hän töiden välillä ja ollessaan ilman toimeentuloa asettaa taitonsa yhteiskunnan palvelukseen tekemällä tai-detta. Kyseessä ei ole sosiaalipoliittinen vaan kulttuuripoliittinen tuki, joka edistää luovaa taloutta ja yhteiskunnan luovaa ilmapiiriä. Taiteilijapalkka olisi perustulo, joka voitaisiin maksaa ainakin alussa työmarkkinatuen suuruisena. Hallinnosta voisivat vastata alueelliset kulttuurista vastaavat viranomaiset.

Kaikki vaihtoehdot ovat periaatteessa kustannusneutraaleja ja voidaan määritellä niin, että ne vastaavat jo nyt voimassa olevan taiteilijoiden työttömyysturvan suuruutta. Kaikissa voidaan ottaa huomioon taiteilijoiden tulojen vaikutukset niin, että tulot vähentävät tukia.

Yhteiskunnan ja taiteilijan kannalta vaihtoehdot ovat hyvin erilaisia. Vaihtoehdossa 1 taiteilija määritellään edelleen työttömäksi, mutta hänelle annetaan mahdollisuus tehdä

työtään myös työttömyysturvalla. Vaihtoehdossa 2 käytetään olemassa olevia tukimuotoja taiteilijoiden työllistämisen edistämiseksi. 1990-luvun laman alussa oli jo käytössä nk. omatoimisen työllistämisen tuki, jota jaettiin työttömille, jotka työllistyivät esimerkiksi hoitotyöhön tai muuhun työhön, jonka tavoitteena oli parantaa henkilön edellytyksiä sijoittua työhön. Taiteilijan työllisyysapuraha vastaisi tätä omatoimisen työllistämisen tukea, johon siis on jo olemassa lainsäädännölliset edellytykset. Kolmas vaihtoehto, taiteilijapalkka, perustuu taiteilijan työn arvostukseen yhteiskunnassa ja korvaa taiteilijan yhteiskunnalle tuoman hyödyn.

”Mielestäni tärkein ajatus tässä on sen ajatuksen läpivieminen, että siirryttäisiin apurahoilla ja ostotoimilla ‘taiteen tukemisesta’ juuri tämän ‘palkka’-käsitteen alle. Sanan ‘palkka’ merkitys itsessään luo laajamittaisesti ajatusta siitä, että kyseessä EI ole sosiaalisin perustein määräytyvä tuki, kuten esimerkiksi työttömyystuki. Tämä edesauttaisi taiteilijan työn arvostuksen kasvua ja ammatin yhteiskunnallista vastaanottoa.”⁵⁹

Taiteilijan määrittäminen työttömäksi on luovan talouden ajattelun vastaista. Taiteilijan ei koskaan tulisi olla työtön. Hän voi olla töiden välillä, jolloin hän kerää inspiraatiota tulevia töitä varten tai suunnittelee tulevan kirjan sisältöä. Hän ei ole joutilas eikä myöskään työttömyysturvan hyväksikäyttäjä. Hän haluaa tehdä taidetta ja elää sillä. Hänellä tulee olla siihen oikeus.

Taiteilija sairaana

Suomessa terveyshuolto on kolmijakoinen: kunnalliset terveyskeskukset, yksityiset terveyspalvelut ja työterveyshuolto. Työsuhteessa olevat ovat pääsääntöisesti työterveyshuollon piirissä. Viime aikoina terveyspalveluja on kehitetty niin, että työttömät pääsevät ilmaisiin terveystarkastuksiin, jotka toteutetaan useimmiten terveyskeskuksissa tai työvoiman palvelukeskuksissa. Taiteilijoiden terveydenhuolto on työttömienkin terveydenhuoltoa heikompaa.

”Freelance-tanssitaiteilijalla ei ole varaa käyttää yksityisten lääkäreiden palveluja. Julkisten terveyskeskusten kautta on melkein mahdotonta saada asiantuntevaa apua kehon vammoihin (tanssijan vammat ovat laaja-alaisia, koska kehoa kuormitetaan kokonaisvaltaisesti, muuta yleisempiä ovat selkä-, polvi-, lonkka-, nilkka-, akilles- ja olkapäävammat), ja jonot ovat erittäin pitkiä. Tanssijan tulisi saada apu vammaansa välittömästi, jotteivät ne jäisi lopullisiksi ja haittaisi/estäisi työn tekemistä.”⁶⁰

Taiteilijoilla ei aina ole varaa käyttää yksityisiä terveyspalveluja. Vapaat taiteilijat ja freelancer-taiteilijat eivät ole minkään työterveyshuollon piirissä. Terveyskeskuksissa ei aina ole asiantuntemusta, joka riittäisi heidän työperusteisten sairauksiensa hoitamiseen. Taiteilijat toteavatkin, että jos on vaila vakinaista työsuhdetta, on yksinkertaisesti paras pysyä terveenä. Taiteilijoiden työterveyshuollon kehittämiseksi on selkeä tarve.

Taiteilijan työ on yksinäistä ja henkisesti kuormittavaa, eikä vähiten siksi, että töitä on tehtävä, vaikka toimeentulo on heikkoa ja epävarmaa. Miten ammattitaiteilijoiden työterveyshuolto voitaisiin järjestää? Minimitaso olisi vastaavanlainen terveystarkastus kuin työttömillä. Siinä kuitenkin huomioitaisiin työn erityisvaatimukset (tanssissa fyysiset sairaudet, kuvataiteessa värien myrkyllisyys, yksinäisestä työstä johtuvat mielenterveysongelmat ym.). Myös ikääntyvien taiteilijoiden kuntoutusta tulee kehittää.

⁵⁹ Suomen Taidemaalariliiton internetkeskustelusta.

⁶⁰ Tanssitaiteilija, toiminut freelancerina vuodesta 1996.

Terveysthuollon puutteiden lisäksi taiteilijoiden toimeentulon suuri vaihtelevuus on ongelma. Luovan talouden strategisessa hankkeessa on keskusteltu taiteilijoiden menovarauksesta. Se antaisi mahdollisuuden siirtää tuloja tulevien kustannusten peittämiseksi. Vastaavasti tulisi pohtia sosiaaliturvan tasausjärjestelmää, joka käytännössä estäisi sen, että taiteilija, jolla yhtenä vuonna on hyvät tulot ja seuraavana vuonna ei juurikaan tuloja, joudu kolmantena vuonna sairastuessaan tai jäädessään äitiyslomalle minimietuuksien piiriin.

Taiteilija eläkkeellä

Jos taiteilijalla ei aikaisemmin ole ollut huonoa toimeentuloa, on se hänellä edessään eläkkeellä. Eläke kertyy työsuhteesta. Taiteilijan pirstoutuneet työurat heikentävät työsuhteesta saatavaa eläketurvaa. Apuraha ei aikaisemmin ole oikeuttanut eläkkeeseen, eivätkä alle neljän kuukauden apurahat oikeuta siihen vielääkään. Usein kansaneläke onkin taiteilijalle vähimmäistoimeentulon turva.

Vuonna 2010 työnantaja on velvollinen järjestämään työntekijöilleen lakisääteisen eläketurvan, jos työntekijä on 18–67-vuotias ja työnantaja maksaa työntekijälle työansiota vähintään 51,57 euroa kuukaudessa. Uusi työntekijän eläkelaki, TyEL, tuli voimaan vuoden 2007 alussa. Yksityisten alojen työntekijät työeläkevakuutetaan tämän lain mukaan työsuhteen pituudesta tai alasta riippumatta.

Henkilö, joka tekee ansiotyötä olematta työsuhteessa tai virka- tai muussa julkisoikeudellisessa työsuhteessa, kuuluu yrittäjien eläkelain piiriin. YEL:n piiriin kuuluminen ei välttämättä edellytä toimintaa yrittäjänä, ei edes sitä, että toiminta on yrittäjämäistä. Riittävä edellytys on, että työtä tehdään ansiotarkoituksessa olematta työ- tai virkasuhteessa. Taiteilija, jonka myyntitulot ylittävät arvonlisäverorajan, 6 770,60 euroa vuonna 2010, katsotaan automaattisesti yrittäjäksi. Hän joutuu maksamaan YEL-eläkemaksua, joka tulee hänelle erittäin kalliiksi. Monet taiteilijat arvioivatkin, että eläkkeestä aikanaan saatava etu on suhteessa pienempi kuin vuosittaiset maksut, ja jättävät eläkemaksun maksamatta.

Taiteilijat tekevät myös työtä, joka ei kartuta eläketurvaa. Itsenäisenä ammatinharjoittajana tehty työ, jonka tulot jäävät arvonlisäverorajan alle, ei tuo eläketurvaa. Myöskään apurahat eivät ole aikaisemmin kartuttaneet eläkettä, joten monet apurahataiteilijat ovat ilman eläketurvaa. Ennen vuotta 1995 eläkeoikeus liittyi ainoastaan pitkäaikaisiin, ns. 15-vuotisiin apurahiin. Vuoden 1996 alusta eläkeoikeus on liittynyt vain 5-vuotiseen taiteilija-apurahaan. 5-vuotisapurahasta on kertynyt eläkettä noin 145 euroa/kk, 15-vuotisesta 600 euroa/kk.

Vuoden 2009 alusta apurahansaajat tulivat maatalousyrittäjien eli MYEL-eläkelain piiriin. Tähän kuuluvat kaikki apurahansaajat ja taiteilijaprofessorin viranhaltijat sekä valtion taiteilija-apurahan saajat. Ollakseen mukana eläkevakuutuksessa apurahan tulee olla vähintään neljän kuukauden taiteelliseen tai tieteelliseen työskentelyyn ja määrältään vähintään 1 129,26 euroa, mikä vastaa vuosiansioina 3 387,88 euroa vuoden 2010 tasossa.

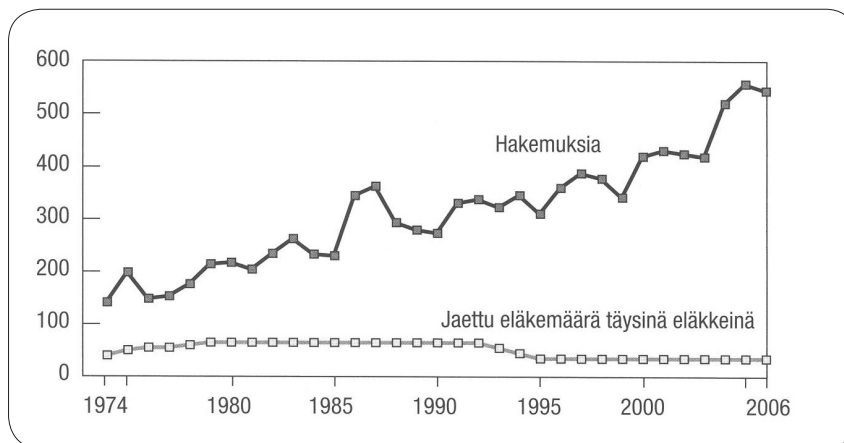
Myös valtio on tunnustanut taiteilijoiden eläketurvan huonouden. Valtio myöntää vuosittain ylimääräisiä taiteilija-eläkkeitä, joiden hakemus- ja myöntämismäärät on esitetty kuvassa 5.

Valtion taiteilijaeläke on yhdistelmä kulttuuri- ja sosiaalipolitiikkaa. Valtion ylimääräinen taiteilijaeläke voidaan myöntää tunnustukseksi ansiokkaasta toiminnasta luovana tai esittävänä taiteilijana taiteilijalle, joka asuu tai on pysyvästi asunut Suomessa. Taiteilijaeläkettä myönnettäessä on otettava huomioon hakijan varallisuus ja toimeentulomahdollisuudet. Jos hakijan eläke- ja muut pysyvät tulot kansaneläkettä lukuun ottamatta ylittävät kaksi

kertaa taiteilijaeläkkeen määrän, eläkettä ei enää myönnetä. Vaikka eläke voitaisiin myöntää taiteellisin perustein, tulot menevät yli säädetyn rajan.

Taiteilijaeläkkeen määrä oli 1 253,81 euroa kuukaudessa vuonna 2010. Täyttä eläkettä vastaavien taiteilijaeläkkeiden lukumäärä on laskenut 1990-luvun alusta, jolloin se oli korkeimmillaan: 65 täyttä eläkettä vuodessa. 2000-luvulla eläkkeitä on myönnetty 40–50. Vuonna 2010 hakijoita oli 526 ja myönnettyjä täysiä ja osaeläkkeitä 42, mikä vastaa 35 täyden eläkkeen määrää. Vuoden 2009 lopussa oli Valtiokonttorissa maksussa 1 049 taiteilijaeläkettä.

Taiteilijaeläkkeitä on kritisoitu mm. siksi, että niihin liitetään sana ”ylimääräinen”. Taiteilijoiden eläketurva on jo lähtökohtaisesti niin huono, että kyse tuskin on mistään ylimääräisestä. Taiteilijoiden eläketurva on myös pirstaleinen. Eläkettä tulee mahdollisesta työsuhteesta, apurahansaajana ja yrittäjänä.

Kuva 5. Valtion ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden hakemusmäärä ja myöntömäärä vuosina 1974–2006

Lähde: Rautiainen P., Suomalainen taiteilijatuki.

Taiteilijoiden eläketurvaa tulisi yhdenmukaistaa. Yksi vaihtoehto on työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden strategisessa hankkeessa esitetty taiteilijan sosiaaliturvan ja myös eläketurvan rinnastaminen palkkatyöhön. Yksi vaihtoehto on myös Saksan mallin mukainen taiteilijan sosiaaliturvan erityinen vakuutus, jossa taiteesta hyötyjät ovat mukana kattamassa taiteilijoiden sosiaaliturvaa, mukaan luettuna eläketurva.

Koska hiljattain on tehty apurahansaajien eläkeuudistus, joka liittyy apurahansaajat MYEL-järjestelmään, olisi nopein ja selkein vaihtoehto taiteilijoiden eläketurvan organisoiminen kokonaisuudessaan MYEL-järjestelmään. Tämä merkitsisi YEL-maksujen poistumista ja erilaisiin työsuhteisiin liittyvien eläketulojen yhdistämistä yhteen järjestelmään. Välitön vähimmäisvaatimus on, että yrittäjäeläkemaksuista luovutaan silloin, kun taiteilijalla ei ole toiminimeä eikä hänen toimintansa ole yrittäjämäistä. Maksujen laiminlyönnit osoittavat jo nyt järjestelmän toimimattomuuden.

5 Välilliset toimenpiteet

Valtion tuki taiteelle esimerkiksi uusien työpaikkojen muodossa tai lisääntyneinä apurahoina parantaa taiteilijan toimeentuloa välittömästi. On myös välillisiä toimia, jolla toimeentuloedellytyksiä voidaan parantaa. Taideyleisöä voidaan kasvattaa. Taidetta voidaan viedä. Median asenne taiteeseen vaikuttaa. Taideostoja voidaan tukea. Taiteen hintaan voidaan vaikuttaa mm. verotuksella.

Tarkastelen tässä niitä välillisiä toimenpiteitä, jotka vaikuttavat taiteilijan toimeentuloon. Tässä selvitystyössä ei ole ollut mahdollista perehtyä kaikkiin hyviin esimerkkeihin siitä, miten taiteilijan toimeentuloa välillisesti voidaan parantaa. Otan kuitenkin seuraavassa esiin ne toimenpiteet, joita haastatellut yksittäiset taiteilijat, ammattijärjestöt ja viranomaiset toivat esille.

Taideyleisön määrä

*”Taideyleisön määrää voitaisiin lisätä edelleen jo pitempään jatkuneella trendillä tuoda taidetta sinne, missä ihmiset ovat, osaksi arkea. Yritykset, yhdistykset, kunnat ja valtio voisivat toteuttaa enemmän prosenttiperiaatetta ja kummitaiteilijahankkeita, joilla saataisiin teoksia taidetapahumiin ja julkisiin tiloihin ja ympäristöihin ja taidetta samalla ihmisten jokapäiväiseen elämään. Taideyleisö lisääntyy, kun taidetta on tarjolla.”*⁶¹

Syrjäisen pienen maan pienellä kielialueella taideyleisön määrään vaikuttaminen on pitkä tie. Jo koulussa voidaan luoda edellytyksiä taiteen ymmärtämiselle ja kasvattaa nuoria tulevaisuuden taideyleisöksi. Taiteilijat voivat vierailla koulussa, koulut vierailla taidenäyttelyissä ja teatterissa. Lapsilla ja nuorilla tulee olla mahdollisuus harrastaa taideaineita. Taidekasvatuksen asemaa on pyritty vahvistamaan erilaisilla projekteilla ja myös siten vaikuttamaan tulevaan taideyleisöön.

Opetus- ja kulttuuriministeriön arvion mukaan 1,2 miljoonaa suomalaista osallistuu vuosittain taidekasvatukseen. Peruskoulussa taide- ja taitoaineiden opetuksessa on 550 000 oppilasta, joista 200 000 osallistuu myös koulun kerhotoimintaan. Lukiossa taito- ja taideaineiden opetusta saa 115 000 opiskelijaa. Lapsille ja nuorille järjestettyyn, koulun ulkopuoliseen taiteen perusopetukseen osallistuu 135 000 lasta ja nuorta.⁶² Näiden lukujen perusteella näyttäisi siltä, että taidekasvatuksen tila Suomessa on vähintäänkin tyydyttävä ja että taideyleisön määrää ei tätä kautta voida enää lisätä.

⁶¹ Kuvataiteilija, Pohjois-Karjala.

⁶² Taidekasvatuksen ja kulttuurialan koulutuksen tila Suomessa, s. 24.

Nuoret itse kokevat, että taideopetusta ei ole tarpeeksi.⁶³ Hieman yli puolet nuorisobarometriin haastatelluista nuorista 15–29-vuotiaista oli sitä mieltä, että peruskoulussa pitäisi olla nykyistä enemmän taideopetusta. Taideopettajien muodollinen kelpoisuus on kaikkien aineiden keskiarvoa heikompi. Myös alueellisessa tasa-arvossa on toivomisen varaa.

Tilannetta on yritetty parantaa erilaisilla hankkeilla. Suomen Kulttuurirahasto käynnisti vuonna 2008 kolmivuotisen Myrsky-hankkeen tavoitteena saada nuoret vahvistumaan sosiaalisesti ja mukaan yhteisölliseen toimintaan taiteen avulla. Loppuvuodesta 2009 hankkeessa oli rahoitettu erilaisia taidehankkeita jo kolmella miljoonalla eurolla ja niihin osallistunut yli 10 000 nuorta.⁶⁴

Norjassa on vuosina 2009–2010 panostettu erityisesti koulujen taidekasvatukseen Den kulturelle skolesekken -ohjelmassa. Läänit, kunnat ja kulttuurilaitokset myöntävät 2,1 miljoonaa euroa paikallisiin hankkeisiin perusasteen ja toisen asteen kouluissa. Lääninhallitukset hallinnoivat rahoitusta.

Ohjelman tavoitteena on kulttuurin ja koulusektorin yhteistyö sekä ammattimaisen kulttuuritarjonnan lisääminen koululaisille. He saavat mahdollisuuden tutustua eri taiteen- ja kulttuurialoihin ja sitä kautta kehittää omaa taideymmärrystään. Samalla pyritään nivomaan taiteen ja kulttuurin ilmaisia koulun omaan työhön. Ehtona on, että tarjonta kohdistuu kaikille oppilaille, nivoutuu opetussuunnitelmaan sekä on korkeatasoista, monimuotoista ja pysyvää. Eri läänit ovat myös soveltaneet projektissa eri malleja.⁶⁵

Myös työpaikoilla voidaan lisätä taideyleisön määrää ja taiteen kysyntää. Työnantaja voi hankkia kulttuuriseteleitä ja tukea samanaikaisesti henkilökunnan virkistäytymistä ja jaksamista sekä taideyleisön määrän lisäämistä.

Kulttuurisetelein kehittänyt Smartum Oy lanseerasi tuotteen vuonna 2005. Seteli on ollut verovapaa henkilöstöetu vuoden 2009 alusta lähtien. Sen merkitystä taideyleisön määrän lisääjänä on vielä vaikea arvioida. Seteli jakaa mielipiteitä. Jotkut kulttuurilaitokset ovat pelänneet, että seteleitä käyttävät eniten sellaiset työntekijät, jotka muutenkin käyttävät rahaa kulttuuripalveluihin. Rinnakkaiset liikuntasetelit ovat löytäneet käyttäjiä. Yli 4 000 suomalaista yritystä tarjoaa liikuntaseteleitä työntekijöidensä käyttöön, ja edun piirissä on noin 200 000 työntekijää.

Taideyleisön määrää on mahdollista lisätä myös maan rajojen ulkopuolella. Kulttuurivientiä on tuettu. Opetus- ja kulttuuriministeriö hallinnoi kulttuuriviennin kehittämisohjelmaa vuosille 2007–2011. Esimerkiksi suomalaista kuvataidetta on viety näyttelyvaihtokeskus Framen myötä. Frame perustettiin vuonna 1992 Suomen Taideakatemian säätiön alaiseksi edistämään suomalaisen kuvataiteen kansainvälistymistä. Frame on myöntänyt apurahoja sekä välittänyt ja edistänyt residenssitoimintaa, tehnyt kansainvälisiä näyttelyhankkeita, järjestänyt Suomeen asiantuntijavierailuja ja jakanut tietoa suomalaisesta nykytaiteesta. Opetus- ja kulttuuriministeriö, joka on ollut keskuksen pääasiallinen tukija, lopettaa tuen, koska Framella ei enää ole edellytyksiä hoitaa valtionavustusta vastaavia tehtäviä. Nyt etsitään uusia tapoja piristää kuvataide- ja kulttuurivientiä.

Kulttuuriviennin selkeä mittari on taiteilijoiden tulot ulkomailta. Vain 6 prosenttia suomalaisten taiteilijoiden tuloista tulee ulkomailta. On mahdollista, että kulttuurivienissä pätee sama kuin teknologiaviennissäkin: omassa maassa on oltava hyviä esimerkkejä toiminnan aktiivisuudesta ja merkityksellisyydestä erityisesti suomalaisille. Hyviä esi-

⁶³ Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009. (Myllyniemi)

⁶⁴ Taidekasvatuksen ja kulttuurialan koulutuksen tila Suomessa, s. 11.

⁶⁵ Den kulturelle skolesekken. Esittely Kuopiossa 20.4.2010.

merkkejäkin löytyy, esimerkiksi valokuvauksen Helsinki School ja suomalainen ooppera. Taiteen heikko arvostus näkyy myös siinä, että ihmiset eivät tiedä, mitä on kuvataide.⁶⁶

Kansalaisille lähin suomalainen kulttuuri-instituutio, joka vaikuttaa myös taideyleisön määrään, on kirjastot. Suomalainen kirjastolaitos on maailmankuulu ja lainausluvut asukasta kohden maailman korkeimmat. Suomi pärjää pohjoismaisissa vertailuissa erittäin hyvin ja on vuorotellen Tanskan kanssa ykkössijalla. Kirjastojen määrärahat ovat kuitenkin jatkuvasti vähentyneet, mikä vaikuttaa kirjaostoihin. Suomen Kulttuurirahasto on kiinnittänyt asiaan huomiota ja tukenut kuntien kirjaostoja. Panostukset kirjastolaitokseen vaihtelevat erittäin suuresti kunnittain. Kirjastolaitosta tuleekin tulevaisuudessa kehittää myös taideyleisön määrän lisäämisen näkökulmasta.

Myös taidelainaamot vaikuttavat taideyleisön määrään. Taidelainausta, joka juontaa juurensa Yhdysvalloista, tuli Suomeen vuonna 1971, kun Joensuun Taiteilijaseura perusti ensimmäisen taidelainaamon Joensuuhun. Taidelainaamosta voi vuokrata ja ostaa taidetta ilman korkoa ja kuluja. Lainaamot edustavat ammattikuvataiteilijoita ympäri Suomea ja niiden kokoelmista löytyy maalauksia, grafiikkaa, piirustuksia, valokuva- ja veistotaidetta sekä sekatekniikkatöitä. Lainaamot madaltavat kynnystä hankkia taidetta ja siten parantavat taiteilijoiden toimeentuloa.

Taideostot ja taiteen hinta

Julkisessa rakentamisessa on ollut suosituksena nk. yhden prosentin prosenttiperiaate, jonka mukaan prosentti rakennuskustannuksista tulisi käyttää rakennusten taiteelliseen kaunistamiseen. Prosenttiperiaate, joka on käytössä monessa maassa – mm. Ruotsissa ja Yhdysvalloissa – on Suomessa vain suositus. Jo tämän periaatteen toteuttamisella olisi erittäin suuri merkitys taiteen arvostukselle ja taiteilijoiden toimeentulolle.

Eri maissa on erilaisia ostopäätelmiä, joista ehkä erikoisin oli hollantilainen käytäntö, joka aloitettiin vuonna 1949 ja poistettiin vuonna 1987. Kuvataiteilijat, jotka ansaitsivat vähemmän kuin tietty minimitulo, voivat myydä töitään kunnille ja sitä kautta saada lisätuloja. Järjestelmä oli lähes automaattinen, kuntien oli ostettava ne työt, joita niille tarjottiin. Maksajina olivat kunnat ja sosiaaliministeriö. Tämä antelias järjestely johti kuvataiteilijoiden määrän voimakkaaseen kasvuun Hollannissa. Vaikka järjestelmä tuntuu erikoiselta, vaikuttaa se kuitenkin paremmalta kuin suomalainen työttömyysjärjestelmä, jossa taiteilijoille maksetaan siitä, että he eivät tee mitään.

Kirjallisuuden tukioistot ovat tavallisia. Esimerkiksi Norsk Kulturråd ostaa 220 eri kirjaa joka vuosi ja jakaa tuhat kappaletta jokaista kirjaa Norjan kirjastoille. Lisäksi ostetaan 120 eri lasten ja nuorten kirjaa, joista 550 jaetaan koulukirjastoihin. Järjestely takaa, että kirjoja, joita muuten ei julkaistaisi, julkaistaan. Osa kirjailijoista, jotka eivät saisi tuloja kirjoistaan, saa näin tekijänpalkkioita. Järjestely myös virkistää ja laajentaa Norjan kirjamarckkinoita.

Myös Suomen Kulttuurirahasto on tehnyt vastaavanlaisia tukioistoja Suomen kirjastoihin ja pyrkinyt tukemaan niin kirjallisuuden ja kirjastojenkin merkitystä. Helpoin ja suoriin tapa tukea kirjamarckkinoita on luonnollisesti lisätä kirjastojen valtionavustuksia ja kuntien määrärahoja niin, että kirjastot itse voivat tehdä kirjaostonsa ja sitä kautta laajentaa kirjallisuuden markkinoita.

Taiteen hankintaa voidaan tukea suorien tukioistojen lisäksi myös välillisesti verotuksen kautta. Yleishyödylliseen tarkoitukseen annetut lahjoitukset ovat jo vähennyskelpoisia vero-

⁶⁶ Suomen Taiteilijaseuran toiminnanjohtaja Petra Havun haastattelu, jossa hän siteeraa Kodin Kuvalehden tekemää kyselyä.

tuksessa. Kyseessä ovat yhteisöjen lahjoitukset mm. tieteen, taiteen tai suomalaisen kulttuuri-perinteen hyväksi. Verovapaan lahjoituksen alaraja on 850 euroa, yläraja 50 000 euroa. Yritykset eivät voi tehdä verovähennyksiä tai poistoja hankkimastaan taideomaisuudesta.

Tanskassa yritysten toimitiloihin sijoitetut taideteokset ovat verovapaita. Jos taidehankinnan hinta on alle 1 600 euroa, voi yritys vähentää sen saman vuoden verotuksessa. Tämän yli menevistä hankinnoista verovuoden poiston suuruus saa olla enintään 25 prosenttia menojäännöksestä. Tämä uudistus vaikutti nelisen vuotta sitten suuresti Tanskan taidemarkkinoihin. Galleristien liikevaihto kasvoi mittavasti ja monien yksittäisten taiteilijoiden toimeentulo vakiintui. On esitetty, että Suomessa sovellettaisiin tanskalaisia periaatteita. Tämä olisi mahdollista nykyistä poistojärjestelmää hyödyntäen ja tarkoittaisi ainoastaan vähennysoikeuden laajentamista.

Verotuksen näkökulmasta esittävä taide on etuoikeutettua taidetta. Jos yrityksen henkilökunnalla on mahdollisuus hyödyntää esittävää taidetta ilman mainos- tai markkinointitarkoitusta, voidaan menot vähentää henkilökunnan virkistysmenona. Taiteen sponsorointi ja tuotantojen tukeminen ovat myös vähennyskelpoisia.

Yrityksille ja yhteisöille voidaan myöntää verovapaus taideostoissa. Taiteilijat haluavat, että verovapaus koskee myös yksityishenkilöiden taideostoja. Hollannissa on käytössä järjestelmä, jossa valtio lainaa rahaa yksityisille taideostoa varten. Taiteilija saa rahansa heti, laina maksetaan takaisin valtiolle tietyn kaavan mukaan.

Tanskassa sellaisen taideteoksen kustannuksista, joka on osa rakennusta tai sen välitöntä ympäristöä, voidaan tehdä vuosittain viiden prosentin poisto. On esitetty, että Suomessa yksityiset taideostot olisivat verovapaita ja että tätä voitaisiin käytännössä toteuttaa kotitalousvähennyksen puitteissa. Ajatus on periaatteessa hyvä. Yksityisten henkilöiden taideostojen verovähennys lisäisi taiteen kysyntää ja parantaisi taiteilijoiden toimeentuloa. Kotitalousvähennyksen tavoite on kuitenkin toinen: kotona tehtävän työn ulkoistaminen, jota kautta työllisyys lisääntyy ja harmaa talous vähenee.

Toinen keino vaikuttaa taiteen hintaan on arvonlisävero. Aikaisemmin taideteosten ensimyynti oli verovapaata. EU kuitenkin vaati, että sen tulee olla arvonlisäverollista. Suomessa päätettiin, että arvonlisävero on ensimyyntissä 8 prosenttia ja taidetta edelleen myydessä noudatetaan normaalia arvonlisäverokäytäntöä. Esimerkiksi taidetta gallerian kautta myydessä on välityspalkkiosta maksettava arvonlisäveroa 22 prosenttia.

Arvonlisäverokannoissa on taiteenalojen välillä eroja. Esimerkiksi kirjallisuus on edullisemmassa asemassa. Kuvataiteen arvonlisäprosentti on 8, videon 22, keramiikan seinällä 8 ja pöydällä 22. Valokuvataiteella on kaksi arvonlisäveroprosenttia: normaalisti 22 mutta museoilla käytössä 8. Arvonlisävero muuttui 9:ksi ja 23 prosentiksi 1.7.2010. Arvonlisäverokanta tulee yhtenäistää taide-esineiden kohdalla uuden käytännön mukaan 9 prosenttiin.

Sillanrakentajat

”Maailmalla agentuurit ovat olleet arkipäivää jo vuosikymmeniä, täällä ollaan vasta heräämässä. Alalle on muutamassa vuodessa perustettu useita pieniä toimistoja, jotka edustavat näyttelijöitä, valokuvaajia, kuvittajia, muotoilijoita, vaatesuunnittelijoita ja muita taiteilijoita Suomessa ja ulkomailla. Ala on vielä täysin lapsenkengissä. Pikkuhiljaa on kuitenkin alettu ymmärtää, että jos haluamme oikeasti kansainvälistyä, väliin tarvitaan agentti tai manageri. Toiminnasta tulee tällöin paljon ammattitaitoisempaa.”⁶⁷

⁶⁷ Kauppalehti 9.3.2010.

Luovat alat on yritetty erottaa muista aloista toteamalla, että luovien alojen yrittäjillä on huono markkinatuntemus. Taiteilijoilla on vielä vähemmän markkinatuntemusta kuin luovilla aloilla toimivilla yleensä. Heidän koulutukseensa ei kuulu juurikaan markkinointia.

Luovien toimialojen edustajat ovat kokeneet juuri myynnin ja markkinoinnin suurimmaksi esteeksi menestyksen tiellä. Viime vuosina on mm. EU-rahoilla koulutettu luovien alojen agentteja. Taiteilija voi keskittyä omaan luovaan työhönsä ja jättää myynnin osaavalle ammattilaiselle. Agenttien ja managerien ammattikunnan avulla pyritäänkin nostamaan luovuus Suomen kilpailukyvyyn yhdeksi päätekijäksi. Esimerkiksi Sillanrakentajat-valmennusohjelmassa on koulutettu managereita ja pyritty synnyttämään Suomeen uusi ammattikunta. Luovien alojen managerit ovat perustaneet edunvalvontajärjestön todettuaan, että ammattikunnan toimintaedellytykset vaativat myös valtiovallan toimenpiteitä.

Sillanrakentajat odottavat valtiolta myös muita toimenpiteitä kuin pelkästään managerien ja agenttien koulutusta. On myös ehdotettu, että apurahoja tulisi kohdentaa osittain managereille ja agenteille. Tätä kautta pystyttäisiin luomaan taiteelle lisämarkkinoita.

Nollasummapeli, jossa osa taiteilijoille tänään tulevasta toimeentulosta siirtyisikin managereille ja agenteille, ei varmaankaan ole tarkoituksenmukainen. Manageritoiminnan tulisi voida osoittaa, että se pystyy lisäämään taiteen markkinoita. Managerit ja agentit saavat lisätulosta oman osuutensa.

Suomessa tulevien sillanrakentajien palkkaus on vielä avoin. Taiteilija maksaa galleristille vuokraa ja myös provision taidemyynnistä. Galleristit, kustantajat ja muut toimijat nimenomaan toimivat jo tänä päivänä välittäjinä. Taidemäärärahojen valtiontuet parantaisivat heidän toimeentuloaan taiteilijoiden kustannuksella. Tanskan malli taideostojen verovapaudesta on hyvä esimerkki siitä, kuinka taiteen markkinoita pystytään lisäämään niin, että siitä hyötyvät niin galleristit kuin taiteilijatkin. Galleristien asema Tanskassa on vahvasti parantunut, kansainvälisyys lisääntynyt ja taiteilijoiden toimeentulo on vakiintunut. Myös Suomessa tulee etsiä taideyleisöä lisääviä toimenpiteitä, jotka välillisesti parantavat kaikkien, niin managereiden, agenttien kuin taiteilijoidenkin, toimeentuloedellytyksiä.

Ei nopeita ratkaisuja

Taideyleisön määrän lisääminen, taideostot ja niiden tukeminen eri tavoin sekä välittäjätoiminta on tärkeää taiteilijoiden toimeentuloedellytysten parantamiseksi. Nämä keinot ovat kuitenkin useimmiten pitkävaikutteisia, eikä niiden avulla ratkaista toimeentulo-ongelmia tässä ja nyt.

Taideyleisön määrän lisäämiseksi on käynnistetty erilaisia projekteja. Kansainvälisistä projekteista on suomalaisilla toimijoilla vain hajatietoa. On aika kerätä tietoa kansallisten ja kansainvälisten ohjelmien ja projektien vaikutuksista taiteilijoiden toimeentuloon ja siltä pohjalta arvioida eri toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuutta taidemarkkinoiden kasvatamiseksi.

6 Yhteenveto ja ehdotukset

Luovasta taloudesta luovaan kasvuun

Luova talous nähdään sisällöntuotantona, kulttuuriteollisuutena ja yrittäjyytenä. Taiteilijuus ja taiteen rooli luovassa taloudessa on jäänyt sivuun. Termit ”tuotteistaminen” ja ”kaupallistaminen” herättävät taiteilijoissa kielteisiä reaktioita. Taiteella on itseisarvonsa ja juuri taide toimii kaupallisuuden kyseenalaistajana.

Luova talous on liian kapea käsite, tarvitaan laajempaa. Miten luovaa työtä voidaan edistää kokonaisvaltaisesti? Miten luodaan uudet ajatukset hyväksyvä ja niitä eteenpäin vievä ilmapiiri? Miten luodaan ja ylläpidetään vapaita tiloja? Suomi ei perinteisesti ole kokeilujen maa. Kokeilut on tukahdutettu milloin milläkin verukkeella, usein jopa sillä että ihmisiä ei perustuslain mukaan saa asettaa eriarvoiseen asemaan. Avoimuus kokeiluille on yksi luovuuden edellytys.

Luovuutta ei voi suunnitella. Luovuutta edistävää avoimempaa ilmapiiriä voidaan kuitenkin muokata. Luovuus ei rajoitu, kuten luovan talouden keskustelussa, pelkästään luovaan työhön, luoviin aloihin tai kulttuuriteollisuuteen. Luova yhteiskunnallinen ilmapiiri on vähintäänkin yhtä tärkeää. Luovuusstrategioiden keskittäminen luovan yrittäjyyden kehittämiseen ei takaa luovalle taloudelle laajapohjaista kasvualustaa.

Luovuudesta tulee keskustella myös ilman taloustermejä. Avainsanoja tässä ovat uusi ajattelu, kokeileva yhteiskunta sekä monimuotoisuus ja monikulttuurisuus kaikilla elämänalueilla. **Luova kasvu** olisi laajempi henkisen ilmapiirin sisäistämisen termi. Se tukee yksilön ja yhteiskunnan kasvua luovuuteen.

Esitys 1

- Luovan talouden käsitettä laajennetaan kattamaan koko luovan kasvun alue. Taide nähdään luovan kasvun peruspilarina, sen perustutkimuksena.

Salliva ja kokeileva ilmapiiri on luovan kasvun edellytys. Taiteella on tässä ratkaiseva merkitys. Taiteilijoiden ja taiteilijajärjestöjen tulee itse olla keskustelussa aloitteellisia ja aktiivisia, ei vain torjua muiden esityksiä.

Työmarkkinarakenteet monimuotoisuuden este

Suomalaiset työmarkkinoiden rakenteet ovat jäykät. Palkkatyön ja yrittäjyyden väliin putoavat kaikki omassa työssä työllistyvät ja itsenä työllistävät, käytännössä yli puolet taiteilijoista. Kun työ koostuu palasista (palkkatyöstä, vapaasta taiteellisesta työstä ja joidenkin kohdalla myös yrittäjyydestä – joskus jopa samana päivänä), kohdentuvat työttömyysturva, sosiaaliturva ja verotus epäoikeudenmukaisesti ja epätasa-arvoisesti.

Taiteilijoiden asema työmarkkinoilla on ollut kauan tiedossa. Se on kuitenkin sysätty syrjään toteamalla, että kyseessä on pieni poikkeava ryhmä. Jatkossa omassa työssä työllistyvien määrä lisääntyy. Freelancereita on myös muilla aloilla. Pirstaleiset työurat ovat jo nyt ominaisia nuorille ja aivan erityisesti nuorille, koulutetuille naisille.

Vakituinen, pitkäaikainen ja yksiselitteinen työsuhde, joka määrittää työttömyysturvan, eläke-edut ja verotuksen, on tulevaisuudessa utopiaa. On varauduttava myös muihin vaihtoehtoihin. Pätkätyöt lisääntyvät ja sosiaaliturva koostuu monien töiden yhteisvaikutuksena. Järjestelmän on oltava oikeudenmukainen ja tarkoituksenmukainen myös niille työntekijöille, joiden työ ei vastaa toiveunta.

Taiteilijat ovat työmarkkinoidemme kipeästi kaipaamien uudistusten kokeilulaboratorio. Yli puolet taiteilijoista toimii vapaana taiteilijana tai freelancerina. He ovat itsensä työllistävien tulevaisuuden ammattien etujoukko.

Esitys 2

- Työlainsäädännössä määritellään uusi ryhmä: itsensä työllistävät. Samalla uudistetaan sosiaaliturvaa ja verotusta niin, että itsensä työllistävät ovat tasa-arvoisia palkkatyötä tekevien kanssa. Heitä ei tule rinnastaa yrittäjiin.

Esitys on yhdenmukainen työ- ja elinkeinoministeriön Luovan talouden strategisen hankkeen (tavoitealue 1: työllisyys) esityksen kanssa. Lainsäädännössä tulee osapuolten vastuut määritellä uudelleen. Askel tähän on jo otettu, kun apurahansaajien, niin taiteilijoiden kuin taiteentekijöidenkin, eläketurva on siirtynyt MYEL-eläkejärjestelmään. Uudistuksessa on lähdettävä monimuotoisesti työtä tekevien omasta tilanteesta, ei paikata olemassa olevaa järjestelmää.

Oikeus toimeentuloon

Suomalaisella taiteilijalla on taiteen alasta riippumatta heikompi toimeentulo kuin väestöllä keskimäärin tai pohjoismaisella kollegallaan. Valtion kokonaistuki taiteelle on vain kolmasosa Tanskan kokonaistuesta. Ero Ruotsiin, joka on tässä lähimpänä Suomea, on huomattava. Tulotaso ei ole viimeisen 20 vuoden aikana parantunut yleistä tulokehitystä vastaavasti.

Luovan kasvun yhteiskunnassa tulee voida paremmin keskittyä juuri taiteen tekemiseen. Suomalaiset taiteilijat elävät taiteestaan vain 50-prosenttisesti, vastaava luku Norjassa on 70 prosenttia. Taidepolitiikan tavoitteena tulee olla lisätä taiteilijoiden mahdollisuutta elää taiteellaan. Tähän mahdollisuuteen vaikuttaa ennen kaikkea apurahojen suuruus. Pitkäaikaisten apurahojen poistuminen on huonontanut ratkaisevasti taiteilijoiden mahdollisuutta elää taiteestaan. Taiteen tekeminen vaatii myös keskittymistä ja jatkuvuutta. Näihin tavoitteisiin voidaan päästä monilla hallinnollisilla toimenpiteillä. Tavoitteiden saavuttamista tulee myös seurata.

Erityisiä toimenpiteitä tarvitaan aloilla, joilla toimeentulo myös suhteessa muihin taiteilijoihin on erittäin huono, ennen kaikkea kuva-, tanssi- ja valokuvataiteessa.

Esitys 3

- Taidepolitiikan tavoitteeksi asetetaan, että vuonna 2020 taiteilijat voivat rahoittaa toimeentulonsa taiteella nykyisen 50 prosentin asemesta keskimäärin 70-prosenttisesti.
- Tähän päästään lisäämällä apurahojen määrää, nostamalla arvonlisäverovapaan taiteesta saadun tulon määrää ja muuttamalla vapaiden taiteilijoiden työttömyysturva työllisyysapurahaksi. Taideyleisön määrää lisätään muuttamalla yhteisöjen taideostot verovapaaksi.

Esitys 4

- Apurahojen määrää lisätään niin, että apurahamediaani nousee 6 000 euroon. Erityisesti palautetaan pitkäaikaiset apurahat ja lisätään näyttelykorvausapurahoja, jotka tällä hetkellä laahaavat jäljessä.

Esitys 5

- Arvonlisäverovapaan, taiteeseen liittyvän myyntitulon ylärajaa nostetaan 8 500 eurosta 15 000 euroaan.
- Tämä vaikuttaa suoraan kaikkein pienituloisimpien taiteilijoiden, mm. kuvataiteilijoiden ja valokuvataiteilijoiden, toimeentuloon.

Taiteilija ei ole koskaan työtön

Taiteilijuus on haaste työttömyysturvan käsitteelle. Taiteilija ei ole koskaan työtön tai jou-tilas. Hän ei myöskään ole työttömyysturvajärjestelmän hyväksikäyttäjä. Hän on aina joko töissä tai töiden välillä.

Taiteilijoista 20 prosenttia on työttömänä. Työttömänä heidän tulee olla työmarkkinoiden käytössä, ja nykysääntöjen mukaan he voivat työttömyyskautena ainoastaan ylläpitää ammattitaitoaan. Taiteilijan työttömyysturva on heikko. Vapaina taiteilijoina heidät rinnastetaan yrittäjiin, joiden työttömyysturvan ehdot ovat palkansaajia tiukemmat. Apurahakauden rahat eivät kartuta työssäoloa eikä edellytyksiä ansiosidonnaiseen työllisyysturvaan ole.

Taiteilija kuitenkin haluaa tehdä töitä. Hän on valinnut uransa, vaikka taloudelliset mahdollisuudet siinä eivät ole hyvät. Hän elää usein köyhyysrajan tuntumassa. Tällaista hengen paloa tulee tukea, ei tukahduttaa.

Työttömän identiteetti on taiteilijoiden kohdalla luovassa taloudessa järjenvastainen. Taiteilija jatkaa työtään töiden välilläkin huolimatta siitä, että palkanmaksajaa ei juuri silloin ole.

Esitys 6

- Taiteilijan työttömyysturva korvataan työllisyysapurahalla, jonka avulla taiteilija voi tehdä työtä myös töiden välillä. Työllisyysapurahan tarkoitus on parantaa työllistymisen edellytyksiä. Korvaus on ensivaiheessa työmarkkinatuen suuruinen ja sitä anotaan starttirahan tapaan. Työ- ja elinkeinotoimistot hallinnoivat työllisyysapurahojen myöntämistä.
- Selvitetään edellytykset taiteilijapalkkaan, jossa valtio korvaa taiteilijalle sen, että taiteilija asettaa työvoimansa luovan talouden käyttöön myös töiden välillä.

Esitys työllisyysapurahasta vastaa sisällöllisesti 1990-luvulla käytössä ollut omaatoimisen työllistymisen tukea. Esitys on kustannusneutraali, koska työttömälle taiteilijalle joka tapauksessa maksetaan työttömyyskorvausta. Esitys vähentää byrokratiaa sekä helpottaa työ- ja elinkeinotoimistojen valvontaa siitä, milloin taiteilija vain ylläpitää ammattitaitoaan ja milloin hän on töissä. Jos taiteilijalla on työtuloja, vaikuttavat ne työllisyysapurahaan samoin kuin nykymalleissa.

Muutoksella vaikutetaan byrokratian vähenemisen ja taiteilijoiden työttömyydenaikaisen työnteon järkipäistämisen lisäksi myös luovuuden ilmapiiriin. Vuosittain ei neljätuhatta taiteilijaa enää leimautuisi työttömäksi.

Tasausjärjestelmä toimivaksi

Taiteilijoiden työn epäsäännöllisyys ja pirstaleisuus heijastuu myös tulorakenteeseen. Tulot vaihtelevat suuresti vuosittain. Taiteen tekemisen kulut eivät osu samalle vuodelle kuin tulot. Taiteilijan sosiaaliturva voi määräytyä edellisen vuoden tulojen mukaan, joita ehkä ei ole, kun taas vuotta aikaisemmin on ollut näyttely, kiertue tai muuta tuloa tuottavaa toimintaa. Tulojen vaihteleva taso vaikuttaa myös sosiaaliturvaan kuten äitiys- ja sairauspäivärahaan.

Työ- ja elinkeinoministeriön luovan talouden strategisessa hankkeessa esitetään taideammattien harjoittajille mahdollisuutta tehdä verotuksessa menovaraus. Tällöin verovuonna tehty menovaraus vähennettäisiin menona taiteilijan tulosta. Seuraavina vuosina menovarauksella voitaisiin kattaa taiteellisen toiminnan menoja.

Ruotsissa on käytössä nk. tekijäntilijärjestelmä, jolla osa taiteilijan tuloista voidaan verovapaasti siirtää ulkopuolisen tahon hallinnoimalle tekijän tilille. Vastaava mahdollisuus on Suomessa urheilijoilla, jotka voivat siirtää osan tuloistaan verovapaasti urheilijoiden valmennusrahaan. Myös metsätalouden harjoittajilla on oikeus tehdä menovaraus, jonka enimmäismäärä on 15 prosenttia metsätalouden pääomatulojen määrästä. Sama oikeus tulee olla myös taiteilijoilla.

Sosiaaliturvassa ja verotuksessa tulee ottaa huomioon tulojen nopeat heilahtelut ja luoda tarkoituksenmukainen tasausjärjestelmä.

Esitys 7

- Verotukseen ja sosiaaliturvaan kehitetään taiteen tekemisen näkökulmasta toimivat tasausjärjestelmät. Toteutetaan urheilijoiden saamaa oikeutta vastaava oikeus siirtää tuloja verovapaasti tekijän tilille. Sosiaaliturvassa kehitetään taiteilijoille järjestelmä, jossa viimeisen vuoden tulojen sijaan otetaan huomioon kolmen viimeisen vuoden tulot.

Taiteilijoiden sosiaaliturva heikoin

Sosiaaliturva perustuu Suomessa työtuloon. Taiteilijoiden heikko työmarkkina-asema, heidän pirstoutuneet työsuhteensa ja toimeentulon epävarmuus aiheuttavat erityisesti sosiaaliturvaongelmia. Työterveyshuollossa, sairausvakuutuksessa ja eläkejärjestelmässä on puutteita. Eläkejärjestelmän ongelmat ovat kaikkein suurimmat, varsinkin kun suuret taiteilijakäluokat eläköityvät käytännössä usein ilman eläkettä tai puutteellisen eläketurvan varassa.

Esitys 8

- Taiteilijoiden eläkejärjestelmää yksinkertaistetaan ja ammattitaiteilijoiden eläketurva keskitetään Maatalousyrittäjien eläkelaitokseen (Mela). Valtio korvaa tästä aiheutuvat hallintokulut.
- Selvitetään mahdollisuutta tulevaisuudessa toteuttaa Saksan mallin mukainen taiteilijoiden sosiaaliturvavakuutus, jossa taiteen hyödyntäjät myös osallistuvat kustannuksiin.

Esitys 9

- Valtion ylimääräisten taiteilijaeläkkeiden määrää lisätään suhteessa 1990-luvun alun tasolle eli noin sataan vuodessa.

Taideyleisöä lisättävä

Suomen kaltainen pieni alue vaatii erityisiä toimia taideyleisön määrän lisäämiseksi. Tässä selvityksessä on aiemmin käsitelty taiteen tuomista kouluihin ja erilaisiin palvelulaitoksiin kuten vanhainkoteihin sekä manageritoiminnan lisäämistä. Myös kulttuurivienti on tärkeää taiteilijoiden toimeentulon lisäämisessä.

Suurin vaikutus tässäkin on taideostojen verotuksella. Yhteisöjen ja yritysten näkökulmasta taiteen sponsorointi on verovapaata. Myös taideostojen tulisi olla verovapaita. Eri maissa on käytössä erilaisia järjestelmiä, joita voidaan räätälöidä myös Suomeen sopivaksi. Tanskan mallissa yritysten taideostot ovat verovapaita. Tämä on luonut erityisen pohjan galleristien kehitykselle ja myös kansainvälistymiselle. Samalla taiteilijoiden, erityisesti kuva-taiteilijoiden, toimeentulo on vakiintunut.

Suomessa on ollut käytössä nk. prosenttiperiaate. Rakennettaessa teitä, julkisia rakennuksia tai asuntoja julkisella tuella tulisi yksi prosentti investointikuluista sijoittaa taiteeseen. Prosenttiperiaate on käytännössä vain suositus, jota on noudatettu erittäin huonosti. Valtio ja kunnat eivät ole toteuttaneet sitä varsinkaan laman aikana. Opetus- ja kulttuuriministeriön tulisi aktiivisesti edistää periaatteen noudattamista kampanjoilla ja toteutuksen seurannalla.

Esitys 10

- Yritysten ja yhteisöjen taideostoille säädetään verovapaus, joka vastaa taiteen sponsoroinnissa toteutettavaa verovapautta.

Esitys 11

- Julkisen rakentamisen prosenttiperiaatteen toteutumista valvotaan tehokkaammin. Suosituksen noudattamisesta palkitaan verohelpotuksin.

Lähteet

- Alueellinen taiteen edistäminen. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:9, Helsinki.
- Apurahan sosiaaliturvaa selvittäneen työryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 2004:9, Helsinki 2004.
- Arpo R. (toim.): Taiteilija Suomessa, Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28, Helsinki 2006.
- Avvecling av inkomstgarantier för konstnärer. Regeringens proposition 2009/10:183, Stockholm 2010.
- Cronberg T.: Uuden työn politiikka. Siltala 2010, Riika.
- Danske forfatteres arbejdsvilkår. Litteraturrådets Skriftserie nr. 1, København.
- Gesetz über die Sozialversicherung der selbständigen Künstler und Publizisten (Künstlersozialversicherungsgesetz – KSVG). Ausfertigungsdatum: 27.7.1981.
- Grönlund M.: Kirjailijoiden taloudellinen asema Suomessa vuonna 2005. Turun kauppakorkeakoulu, Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus, Mediaryhmä, Turku 2006.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi maatalousyrittäjän eläkelain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 92/2008.
- Heikkinen M.: The Nordic Model for Supporting Artists – Public Support for Artists in Denmark, Finland, Norway and Sweden. Research Reports of the Arts Council of Finland nro 26, Helsinki 2003.
- Heikkinen M.: Valtion taiteilijatuki taiteilijan määrittelijänä, Määrittelyvallan ehtoja ja ulottuvuuksia pohjoismaisen tukimallin suomalaisessa muunnelmassa. Taiteen keskustoimikunta, Tutkimusyksikön julkaisuja n:o 32, Helsinki 2007.
- Karhunen P., Rensujeff K.: Taidealan koulutus ja työmarkkinat, Ammatillisen koulutuksen määrä ja valmistuneiden sijoittuminen. Taiteen keskustoimikunta, Tutkimussäätiön julkaisuja n:o 31, Helsinki 2006.
- Karhunen P., Rensujeff K.: Taidetoimikuntien myöntämä tuki 2009. Tilastotiedote 1/2010, Helsinki 2010.
- Kulttuurialat – työelämän koelaboratorio, SAK:n kulttuuripoliittinen puheenvuoro, SAK 5 2008, Helsinki 2008.
- Kulttuuri – tulevaisuuden voima, Toimikunnan ehdotus selonteoksi kulttuurin tulevaisuudesta. Opetusministeriön julkaisuja 2010:10, Helsinki.
- Kunstneres aktivitet, arbeids- og inntektsforhold, 2006. Telemarksforsking-Bø, Rapport nr 241 2008.
- Lagerström S.: Suomen kulttuuri- ja taideammatit tilastollisessa tarkastelussa 1995–2000. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen julkaisuja 3, Helsinki 2004.
- Leskinen R., Oja O.: Starttirahaselvitys luovien alojen yrittäjistä. Starttiraha yksityisyrittäjän arjessa toiminnan ja toimeentulon tukena. Helsinki.

Luova Suomi, Opetus- ja kulttuuriministeriön ESR-kehittämisohjelman koordinaatiohanke,
www.luovasuomi.fi.

Luova talous ja kulttuuri innovaatiopolitiikan ytimessä. Opetusministeriön julkaisuja 2009:30, Helsinki.

Luova talous ja työn uudet muodot – Kolmas tie. Työ- ja elinkeinoministeriön muistio 24.5.2010.

Luovien alojen agenttien ja vientiammattilaisten ammattikunta ja toimintakulttuuri,
 Sillanrakentajat- ESR-hanke, www.sillanrakentajat.fi.

Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen. Verkostomainen toimintamalli -selvitys.
 Opetusministeriön julkaisuja 2006:47, Helsinki.

Myllyniemi S.: Taidekohtia. Nuorisobarometri 2009.

Mäkirintala E.: Taidetaustaisen osaamisen hyödyntäminen yritysten kilpailukyyn vahvistamisessa.
 Luovan Suomen julkaisuja 1, 2009.

Norrgård L., Rautiainen K., Esch M. (MediaCity) ja Huovio P. (Diges ry): Esiselvitys luovien alojen
 innovaatio- ja kehitystarpeista, Vaasa 2009.

Päin näköä! Mitti synen! Visuaalisten alojen taidepoliittinen ohjelma.
 Opetusministeriön julkaisuja 2009:53, Helsinki.

Rautiainen P.: Suomalainen taiteilijatuki, Valtion suora ja välillinen taiteilijatuki taidetoimikuntien perustamisesta
 tähän päivään. Taiteen keskustoiminta. Tutkimusyksikön julkaisuja n:o 34, Helsinki 2008.

Rensujeff K.: Taiteilijan asema – Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla. Taiteen
 keskustoimikunnan julkaisuja no 27, Helsinki 2003.

Rights and Wrongs, The UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of
 Cultural Expressions – One Year After. European Council of Artists (ECA), Berlin 2006.

Skouby G., Juncker T.: Kunsternes beskæftning 2009, København, 2009.

Statistisk undersøgelse af skabende kunstneres indkomstforhold. Kulturministeriet, København 1997.

Taidekasvatuksen ja kulttuurialan koulutuksen tila Suomessa. Opetus- ja kulttuuriministeriön
 politiikka-analyysjä 2010:1, Helsinki.

Taiteilijan sosiaalinen ja taloudellinen asema -toimikunnan mietintö.
 Opetusministeriön työryhmien muistioita 10:1995, Helsinki.

Taiteilijoiden lukumäärä ja työllisyys. Taiteen keskustoimikunnan muistio PK.10.2.2009.

Tilastokeskuksen kulttuuritilasto 2007.

Työ- ja elinkeinoministeriön ohje taiteilijoiden ja tieteentekijöiden työttömyysturvan työvoimapolitiittisiin
 edellytyksiin liittyvistä erityiskysymyksistä, 9.3.2009, nro 745/023/2009.

Työttömyysturvalain soveltaminen tieteen ja taiteen tekijöihin eräissä tilanteissa.
 Työ- ja elinkeinoministeriön kirje 15.4.2008, nro 1108/051/2008.

Veiledning om statens garantiinntek for kunstnere, www.kunstnerstipend.no.

Wilenius M.: Luovaan talouteen, Kulttuuriosaaminen tulevaisuuden voimavarana, Helsinki 2004.

Österåker, M.: Kulttuuriyrittäjyys teoriassa ja käytännössä – Neljä opetusta. Justhbacka kulturcentrum,
 Nykarleby 2009.

Taiteilijoiden toimeentulo: pohjoismaista vertailua

Oheisessa taulukossa on vertailtu neljän Pohjoismaan Suomen, Norjan, Ruotsin ja Tanskan, saatavissa olevia tietoja taiteilijoiden toimeentulosta. Taiteilijoiden kokonaistuloa tarkastellaan suhteessa taiteesta saatuun tuloon, taiteilijoiden tulotasoa verrataan koko väestön tulotasoon. Mies- ja naistaiteilijoiden väliset erot huomioidaan. Vertailua Pohjoismaiden välillä on vaikea tehdä, ja siksi se on ainoastaan suuntaa-antava.

Kuka missäkin maassa lasketaan taiteilijaksi?

Suurinta vaihtelu on arkkitehtien kohdalla. He ovat mukana vertailussa ainoastaan Suomessa. Norjassa mukana ovat sisustusarkkitehdit, Tanskassa maisema-arkkitehdit. Ruotsissa mitään arkkitehtiryhmää ei ole laskettu mukaan. Suomalaiset vertailuluvut olisivat jonkin verran alempia, jos arkkitehdit olisivat vertailun ulkopuolella.

Myös kääntäjien ja kriitikkojen mukaan ottaminen vaihtelee. Ruotsissa kääntäjät on luettu mukaan kirjailijoihin, Norjassa he ovat oma ryhmänsä. Taidekäsityö on joissakin maissa laskettu mukaan, muotoilu on joissakin erillisenä ryhmänä. Myös musiikin alalla on vaihtelua.

Tutkimusvuodet

Tutkimukset ovat eri vuosilta. Suomalaiset tiedot ovat vuodelta 2000, norjalaiset vuodelta 2006 ja ruotsalaiset vuodelta 2007. Ruotsissa ja Norjassa on erityisesti kiinnitetty huomiota naisten ja miesten välisiin eroihin ja otettu huomioon myös puolison tulot. Molemmissa maissa on myös lasten lukumäärää verrattu muuhun väestöön.

Tanskan selvitys on vanhin. Taiteilijat jaetaan Tanskassa esiintyviin ja luoviin taiteilijoihin, ja ainoastaan luovat taiteilijat ovat mukana tutkimuksessa. Tulotiedot ovat vuodelta 1993. Tanskassa on parhaillaan tekeillä uusi selvitys.

Ikäryhmät

Mukaan otetut ikäryhmät vaihtelevat. Ruotsissa tutkimus koskee 25–64-vuotiaita, Tanskassa 25–59-vuotiaita. Norjassa on tehty erittäin laaja otos ammattijärjestöjen jäsenyydestä. Mukaan on luettu ainoastaan vähintään viisi vuotta ammatillisesti aktiivisina olleet taiteilijat, joilla on ollut vähintään 10 000 NOK:n tulot taiteesta vuonna 2006. Suomessa tutkimuksen kohteena olivat taiteilijajärjestöjen jäsenet ja valtion apurahan saajat. Ikävuosia tai ammatillisesti aktiivisia vuosia ei Suomessa ole rajattu.

Tutkimusten tarkoitus

Tutkimukset on tehty eri tarkoituksessa. Norjalainen tutkimus sisältää tarkkaa tietoa taiteilijoiden toiminnasta. Tiedetään myös, mitä taiteilijat tekevät silloin, kun he eivät tee taideetta. Tästä toiminnasta 70 prosenttia kuuluu kahteen kategoriaan: johtotehtävät/opetus/tutkimus ja kauppa/palvelut. Ruotsalainen tutkimus on tehty tasa-arvonäkökulmasta. Se sisältää tarkkaa tietoa mies- ja naistaiteilijoiden tuloista sekä omaisuudesta. Tutkimus sitä vastoin ei sisällä tietoa siitä, kuinka suuri osuus tulosta tulee taiteen tekemisestä ja kuinka suuri muusta työstä.

Suomessa on selvitetty taiteilijan asemaa ja samalla tuloja taiteen tekemisestä sekä tuloeroja miesten ja naisten välillä. Tanskalainen tutkimus on jo jonkin verran vanha ja keskittyy pelkästään luoviin taiteilijoihin.

Tulotaso

Tutkimukset antavat suuntaa tulotasosta. Taiteilijoiden tulotaso on Tanskassa ja Norjassa selkeästi Suomea korkeampi. Ruotsin ja Suomen tulotasot ovat lähellä toisiaan. Ero olisi kuitenkin suurempi, jos ruotsalaisessa arvioinnissa olisi mukana verovapaat apurahat ja suomalaisesta keskiarvosta olisi poistettu arkkitehdit (jotka eivät ole ruotsalaisessa arvioinnissa mukana).

Kaikissa maissa on suuria eroja eri taiteilijaryhmien välillä. Esimerkiksi Tanskassa olivat säveltäjien tulot taiteellisesta työstä tutkimusvuonna yli kaksinkertaiset luovien taiteilijoiden keskiarvoon verrattuna, kun taas taidekäsityöläisten tulot taiteen tekemisestä olivat alle kolmasosa keskiarvosta. Tanskassa monilla taiteilijoilla, erityisesti säveltäjillä, kirjailijoilla ja elokuvaohjaajilla, on korkea tulotaso, kun taas kuvataiteilijoiden ja taidekäsityöläisten tulotaso on matala.

Ruotsissa muusikkojen ja teatterityöntekijöiden tulot ovat korkeita, teatterin jopa 103 prosenttia verrattuna väestön kokonaiskeskiarvoon. Heikoin tilanne Ruotsissa on kuvataiteilijoilla, joiden tulotaso on vain 62 prosenttia väestön tulotasosta.

Norjassa mahdollisuus saada tuloa taiteellisesta työstä on suurin. Tulonmuodostuksesta lähes 70 prosenttia tulee taiteen tekemisestä. Norjassa on vertailtu myös työsuhteessa olevien vapaiden taiteilijoiden ja yrittäjätaiteilijoiden tulotasoa. Selkeästi korkein tulotaso on työsuhteessa olevilla, 254 300 NOK. Vapaiden taiteilijoiden toimeentulo (taiteesta) on alle puolet tästä, 115 000 NOK ja yrittäjätaiteilijoiden 132 200 NOK.

Kaikissa Pohjoismaissa heikoin toimeentulo on kuvataiteen, tanssin ja valokuvauksen harjoittajilla, paras säveltäjillä, kirjailijoilla ja muusikoilla.

Naisilla on huomattavasti alhaisempi tulotason kuin miehillä. Suomessa naistaiteilijat ansaitsevat 72 prosenttia siitä mitä miehet. Ruotsissa suhde on parempi: naistaiteilijat ansaitsevat 90 prosenttia siitä mitä miehet.

Norjaa lukuun ottamatta taiteilijoiden tulotaso on heikompi kuin väestön keskimäärin. Ruotsissa, jossa on tehty tarkkoja arvioita, taiteilijat ansaitsevat noin 85 prosenttia siitä, mitä väestö keskimäärin. Kaikissa maissa on taiteilijoita, joiden tulotaso on erittäin alhainen. Tanskassa 70 prosenttia taiteilijoista sai taiteen tekemisestä tuloa alle 50 000 DKK. Suomessa suuri osa kuvataiteilijoista voidaan luokitella erittäin huonosti toimeentulevaksi.

Puolison tulot ja lasten lukumäärä

Mielenkiintoisia ovat myös norjalainen ja ruotsalainen analyysi, joissa on tarkasteltu puolison tuloja ja lasten lukumäärää. Taiteilijoiden puolisoilla on Norjassa korkeat tulot, 70 000–80 000 NOK yli väestön keskiarvon. Tämä tuo lisäturvallisuutta norjalaisille taiteilijoille, joilla jo sinänsä on Pohjoismaista korkeimmat tulot. Keskiarvo ei kuitenkaan kerro koko totuutta. Esimerkiksi tanssijoista vain 30 prosentilla on puoliso tai partneri.

Norjassa lapsia saaneiden 25–35-vuotiaiden naistaiteilijoiden osuus on huomattavasti pienempi kuin saman ikäryhmän naisilla yleensä. Tutkimuksen mukaan tämä kuvaa taloudellista turvattomuutta: monet naistaiteilijat eivät hanki lapsia tai siirtävät lasten hankinnan myöhemmäksi.

Myös ruotsalaisessa tutkimuksessa todetaan, että naistaiteilijoilla on vähemmän lapsia kuin miehillä ja vähemmän kuin naisilla yleensä. Tutkimuksen mukaan tätä ei kuitenkaan voida tulkita ainoastaan taloudellisten resurssien näkökulmasta. Taiteilijan ammatti-identiteetti vaatii erittäin syvällistä sitoutumista, mikä voi tutkimuksen mukaan olla peruste sille, että naistaiteilijat joutuvat ja haluavat asettaa ammatin harjoittamisen perheen perustamisen edelle.

Taiteilijoiden toimeentulo: pohjoismaista vertailua

Tulot	Norja (2006) NOK (euroa) ¹	Ruotsi (2007) SEK (euroa) ¹	Suomi (2000) Euroa	Tanska (1993) DKK (euroa) ¹
Kaikki työ				
Keskiarvo	323 800 ² (40 475)		26 047 ³	216 411 ⁵ (29 245)
<i>Miehet</i>				
<i>Naiset</i>				
Mediaani	311 000 (38 875)	205 559 ⁴ (21 410)	23 546	
<i>Miehet</i>		217 356 (22 641)	29 364	
<i>Naiset</i>		194 720 (20 283)	21 678	
Taide				
Keskiarvo	191 000 (23 875)			69 286 ⁶ (9 363)
<i>Miehet</i>	207 400 (25 925)			85 590 (11 566)
<i>Naiset</i>	167 600 (20 950)			42 096 (5 689)
Mediaani	154 500 (19 312)		13 455	
Taiteeseen liittyvä työ				
Keskiarvo	45 100 (5 637)			
Ei-taiteeseen liittyvä työ				
Keskiarvo	48 300 (6 037)			
Koko väestö				
Keskiarvo	290 000 (36 259)	240 563 (25 059)	24 432 ⁷	

¹ Kurssi: 1 euro = 7,4 DKK. 8,0 NOK ja 9,6 SKK.

² Brutto työtulot vähennettynä liiketoimintatappio, ei pääomatuloja eikä sosiaaliturvatuloja.

³ Konstruoitu kokonaistulo, johon laskettu verovapaat stipendit ja niiden veroetu.

⁴ Tulot työsuhteista ja elinkeinotoiminnasta (tjänst- och näringsverksamhet) sekä verolliset stipendit.

⁵ Verotettu tulo, vähennykset poistettu.

⁶ Taiteesta saadun työtulon pienuus johtuu ensinnäkin siitä, että mukana ovat luovat taiteilijat ja toiseksi siitä, että kaikki palkkatulot on poistettu ja kyseessä on vain vapaana taiteilijana saatu tulo.

⁷ Palkansaajien keskitulo. Naiset 12 x 1 820 euroa = 21 840 euroa, miehet 12 x 2 257 euroa = 27 084 euroa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Undervisnings- och kulturministeriet

Ministry of Education and Culture

Ministère de l'Éducation et de la culture

ISBN 978-952-485-929-5 (nid.)

ISBN 978-952-485-930-1 (PDF)

ISSN-L 1799-0327

ISSN 1799-0327 (painettu)

ISSN 1799-0335 (PDF)